

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет іноземних мов

Кафедра англійської філології

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: **ПРЕДМЕТНО-МОВНЕ ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ
РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ**

Студентки 2 курсу групи МСО
Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
Спеціальності 014.021 Середня освіта
(мова і література) (англійська)

Теледиди Тетяни Володимирівни

Використання чужих ідей,
результатів і текстів мають
посилання на відповідне джерело

_____
(підпис)

_____
(ініціали, прізвище)

Науковий керівник:

Зарічна О.В., кандидат педагогічних наук,
доцент

Розширена шкала

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

м. Вінниця – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ПРЕДМЕТНО-МОВНЕ ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ У КОНТЕКСТІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У СТАРШІЙ ШКОЛІ	6
1.1. Особливості мовленнєвого розвитку учнів старшої школи	6
1.2. Шляхи впровадження предметно-мовного інтегрованого навчання в навчальному процесі старшої школи	17
Висновки до першого розділу	37
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ З МЕТОЮ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ	38
2.1. Концепція пробного навчання у форматі CLIL	38
2.2. Перевірка ефективності впровадження предметно-мовного інтегрованого навчання як засобу розвитку мовлення учнів старшої школи	46
Висновки до другого розділу	81
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	88
ДОДАТКИ	96

ВСТУП

У сучасному суспільстві володіння іноземною мовою розглядається як один з головних інструментів розширення знань та можливостей. Різні методи і підходи в навчанні іноземних мов набувають високу популярність в сучасному світі глобалізації та інтеграції. Інтеграція системи освіти зумовлює прискорення процесу оволодіння іноземними мовами і підвищення його якості, тому дослідники розглядають новітні світові методики навчання з метою їх впровадження в систему освіти навчальних закладів. Проблемою є те, що застосування традиційних методів вивчення англійської мови в академічних цілях стає недостатньо в умовах глобалізації науки і міжнародного обміну інформацією. Володіння англійською мовою, стає важливим освітнім ресурсом, який розширює вибір майбутньої професії випускників старшої школи.

Технологія CLIL (Content and Language Integrated Learning: предметно-мовне інтегроване навчання) є одним з видів білінгвального навчання і вже успішно застосовується в 20 європейських країнах. В Україні дана технологія не є настільки поширеною. Технологія CLIL – це методологія інтегрованого викладання предмета та іноземної мови. Підхід ґрунтується одночасно на двох фокусах: навчальній дисципліні та іноземній мові, що уможливорює їхнє одночасне викладання і вивчення. У випадку CLIL важливим є цілеспрямоване засвоєння одночасно предмета, мови й навичок навчання в комфортному для цього середовищі. Як результат, учні покращують знання з предмета та мовні й мовленнєві навички.

Для учнів в предметно-мовні технології відкриваються нові можливості продовження освіти і роботи. Завдяки впровадженню методики CLIL відбувається розвиток лінгвістичних і комунікативних компетенцій з урахуванням сучасного формату, необхідного для успішного особистісного, загальнокультурного та професійного розвитку учнів. CLIL на уроках дає можливість взаємодії на іноземною мовою, і при цьому не вимагає додаткового часу в навчальному плані.

Різні аспекти впровадження методики предметно-мовного інтегрованого навчання досліджували багато вітчизняних та зарубіжних науковців. Основоположним теоретичним підґрунтям методики CLIL вважають наукові розвідки Д. Марша, автора вищезазначеного терміну. Різноманітні теоретичні положення вищезазначеної методики розглядали А. Maljers, D. Coyle, B. Marsland, D. Wolff та інші. Використання контекстно-мовного інтегрованого навчання іноземної мови у Швеції досліджувала Л. Г. Мовчан, проблему навчання мови та спілкування нею через зміст інших навчальних дисциплін – Д. Брінтон, М. Шоу, М. Уесх, переваги навчання за методикою предметно-мовного інтегрованого навчання – І. Маккензі, К. Райк, М. Раннут.

Таким чином, існує об'єктивна необхідність використання в школах зарубіжного досвіду навчання предметного знання іноземною мовою спираючись на інтегрований предметно-мовний підхід.

Об'єктом даного дослідження є процес навчання іноземної мови учнів старшої школи.

Предметом дослідження виступає предметно-мовне інтегроване навчання як засіб розвитку мовленнєвих умінь учнів старшої школи.

Мета дослідження полягала у з'ясуванні доцільності застосування методики CLIL з метою розвитку мовленнєвих умінь учнів старшої школи.

Для досягнення поставленої мети необхідно було вирішити такі **завдання**:

1. Вивчити методологічну базу предметно-мовного інтегрованого навчання.
2. Визначити переваги та недоліки методу в умовах української школи.
3. Розробити комплекс вправ у форматі CLIL.

Для дослідження були використані наступні **методи**:

- 1) теоретико-методологічні методи, засновані на аналізі спеціальної методичної літератури з теми дослідження: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація;
- 2) емпіричні методи: анкетування, включене спостереження, інтерв'ю.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що проаналізовано й уточнено специфіку методу CLIL, досліджено фактори мотивації учнів до навчання у такому форматі, створено критерії оцінювання предметно-мовних компетенцій, розроблено альтернативну модель плану уроку у форматі CLIL.

Практична значимість дослідження обумовлюється можливістю застосування розроблених матеріалів з предметно-мовного інтегрованого навчання у навчанні учнів старшої школи.

Апробація результатів дослідження була проведена на 5 конференціях всеукраїнського й університетського рівнів:

- 1) Інтернет-конференції «Мова, освіта, наука в контексті міжкультурної комунікації», грудень 2020.
- 2) Діалог мов і культур у сучасному освітньому просторі, листопад 2020.
- 3) Актуальні проблеми лінгвістики та методики викладання іноземних мов у в.що у навчальному закладі та школі, червень 2020.
- 4) Актуальні проблеми філології та методики викладання іноземних мов у сучасному мультимедійному просторі, листопад 2020.

Структура роботи: вступ, 3 розділи, висновки, список використаних джерел із 69 найменувань, 18 додатків. Загальний обсяг 109 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ПРЕДМЕТНО-МОВНЕ ІНТЕГРОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЧИННИК МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ СТАРШОКЛАСНИКІВ

1.1. Особливості мовленнєвого розвитку учнів старшої школи

Розвиток вікових особливостей школярів по-різному проявляється в їх індивідуально-особистісному розвитку. Це залежить від того, що учні в залежності від природних задатків і умов життя (зв'язок біологічного і соціального) багато в чому відрізняються один від одного. Тому розвиток кожного з них у свою чергу є значними індивідуальними відмінностями й особливостями, які важливо враховувати в навчально-виховному процесі [3].

При врахуванні вікових особливостей розвитку школярів педагог повинен враховувати узагальнені дані педагогіки та вікової психології. При вивченні іноземної мови педагог повинен враховувати індивідуальні особливості кожної дитини (властивості їх пам'яті, схильності, інтереси, а також схильність для успішного вивчення різних предметів у школі) [16]. З урахуванням цих особливостей має вивчатися індивідуальний підхід до учнів у процесі навчальної діяльності: сильні учні потребують додаткових занять для того, щоб ефективніше розвивалися їхні інтелектуальні здібності; учням з низьким рівнем знань потрібно надавати індивідуальну допомогу в навчанні, розвивати їх пам'ять, кмітливість, пізнавальну активність і т.д. [17].

Учні старшої школи – це віковий період завершення дитинства, перехідний від дитинства до дорослості. Зазвичай він співвідноситься з хронологічним віком з 10-11 до 14-15 років. Основні психологічні потреби старшокласника – прагнення до спілкування з однолітками (гуртування), прагнення до самостійності і незалежності, емансипації від дорослих, визнання своїх прав з боку інших людей. Тому в старшому шкільному віці провідну роль відіграє спілкування з однолітками в контексті власної навчальної діяльності учня-старшокласника. Саме тому мовленнєвий розвиток здійснюється в процесі спілкування.

У цьому віці у людини закладається вміння міркувати дедуктивно,

самостійно творчо мислити, робити узагальнення і висновки, будувати докази і сперечатися. Основними новоутвореннями мовленнєвого розвитку старшокласників є нові функції мови, функції перспективної саморегуляції, регуляції і диференційованого на партнера спілкування. Власне висловлювання старшокласників стає регульованим і керованим. У цей час формується «індивідуальний стиль мовлення», ускладнюється його структура, з'являються спеціальні терміни, абстрактні і метафоричні вирази. Потреба в висловлюванні може включатися і з'єднуватися з іншими потребами [20].

У старшому шкільному віці на діяльність учнів дуже впливають потреби в самовираженні, у досягненні мети, у підвищенні своєї значущості в очах однолітків, в оволодінні цікавою інформацією. Зазначені потреби сприяють породженню зовнішніх (соціальних) і внутрішніх (навчально-пізнавальних) мотивів, які здатні досить сильно вплинути на будь-яку діяльність. У комунікативно-пізнавальному мотиві говоріння втілюється комунікативний намір мовця – готовність до мовленнєвого копіювання, до мовного впливу, тобто в учнів відбувається налаштування на ту чи іншу мовну ситуацію і з'являється мета мовного висловлювання.

У старшому шкільному віці активний розвиток отримують: читання, діалогічне й писемне мовлення. Діалогічне мовлення мова перетворюється з уміння ставити запитання і відповідати на них до здатності вести зв'язну бесіду.

Що стосується навчання іноземної мови, то підставою до навчання для нього є розвиток іншомовного мовленнєвого розвитку старшокласників, тобто таланту і готовності виконувати іншомовні міжособистісні та міжкультурні комунікації з носіями мови, реальне практичне осягнення іноземної мови, що має надавати підтримку розвитку особистості школярів, формування наукової картини світу, критичного мислення, а також соціальної адаптації випускників школи, їх конкурентоспроможності на ринку праці [24].

Щодо терміну «іншомовна комунікативна компетенція» у сучасних дослідженнях тлумачать так: здатність брати до уваги у мовленнєвому спілкуванні контекстуальну доречність і вживаність мовних одиниць для

реалізації когнітивної та комунікативної функцій [4, с. 18]; знання мови, високий рівень практичного володіння як вербальними, так і невербальними її засобами, а також досвід володіння мовою на варіативно-адаптивному рівні залежно від конкретної мовленнєвої ситуації [11, с. 14]; знання, уміння та навички, необхідні для розуміння чужих та власних програм мовленнєвої поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування, зміст якої охоплює знання основних понять лінгвістики мови (стилі, типи, способи зв'язку речень у тексті), уміння та навички аналізу тексту та власне комунікативні надбання [17, с. 6–7].

У структурі іншомовної комунікативної компетенції сучасних школярів виокремлюють такі складові:

- вербально-комунікативна компетенція (здатність опрацьовувати, групувати, запам'ятовувати і у разі необхідності згадувати знання, фактичні дані, застосовуючи мовні позначення);
- лінгвістична компетенція (здатність розуміти, продукувати необмежену кількість мовно правильних речень за допомогою засвоєних мовних знаків і правил їх поєднання);
- вербально-когнітивна компетенція (здатність брати до уваги під час мовленнєвого спілкування контекстуальну доречність і вживання мовних одиниць для реалізації когнітивної та комунікативної функцій);
- метакомунікативна компетенція (здатність володіти понятійним апаратом, який необхідний для аналізу та оцінення засобів мовленнєвого спілкування) [4, с. 19].

Важливою складовою іншомовної комунікативної компетенції, на думку вченої С. Козак, є лінгвістична компетенція – комплекс знань, умінь та навичок, які забезпечують оволодіння мовними засобами, визначення комунікативного змісту розуміння окремих мовних одиниць, їхніх значень, форми і структури, зв'язків між ними. У її структурі дослідниця виокремлює такі компетенції:

- лексичну (складається з лексичних та граматичних елементів);
- граматичну (знання та вміння користуватися граматичними ресурсами мови);

– семантичну (здатність учня усвідомлювати й контролювати організацію змісту, відношення слова до його загального контексту, внутрішньолексичні зв'язки, значення граматичних елементів, категорій, структур);

– фонологічну, орфографічну та орфоепічну (ці компетенції формуються лише настільки, наскільки є необхідним для усної та письмової комунікації в межах академічного й професійного середовища) [10, с. 8].

Другою складовою іншомовної комунікативної компетенції учнів є соціокультурна компетенція, яка характеризує розуміння лінгвокраїнознавчих реалій, ономастичної лексики, фразеології та афористики з національно-культурною семантикою. Вона сприяє розвитку розуміння й тлумачення різних аспектів культури і мовної поведінки у професійному середовищі. Ця компетенція забезпечує також розвиток умінь, характерних для поведінки в різних культурних і професійних ситуаціях, та реакцію на них.

Важливу роль у структурі іншомовної комунікативної компетенції відіграє стратегічна компетенція. Вона характеризує наявність блоку знань, умінь та навичок, що забезпечують розуміння методу викладу й способу поєднання речень, визначення важливості теми повідомлення, логічного зв'язку між частинами тексту та порядку деталізації їхнього логічного взаємозв'язку.

Л. П. Халяпина [44] до складових іншомовної комунікативної компетенції старшокласників відносить мовленнєву, мовну, дискурсивну, стратегічну та соціокультурну компетенції.

Мовленнєва компетенція ґрунтується на таких видах компетенцій:

– компетенція у говорінні (охоплює компетенцію в діалогічному та монологічному мовленні);

– лексична (лексичні знання і мовленнєві лексичні навички);

– граматична (граматичні знання і мовленнєві граматичні навички);

– фонологічна (фонетичні знання та мовленнєві слухо - вимовні навички).

Мовна компетенція охоплює мовні знання (лексичні, граматичні, фонетичні та орфографічні) та відповідні навички.

Дискурсивна компетенція охоплює комунікативні вміння, пов'язані з умовами реалізації окремих мовленнєвих функцій із застосуванням адекватних мовних моделей-зразків.

Аналіз цих підходів засвідчує, що іншомовна комунікативна компетенція є багатокomпонентною структурою. Отже, ефективність її розвитку значною мірою залежатиме від урахування різних механізмів та чинників, що притаманні процесу вивчення іноземної мови.

Мовленнєвий компонент англomовних комунікативних навиків включає основні види мовлення, якими слід оволодіти учневі (говоріння, письмо, читання, аудіювання). Слід за В. Л. Скалкіним під мовленнєвою компетенцією будемо розуміти складну багаторівневу здатність суб'єкта мовлення до смислокодууючої/декодууючої діяльності та адаптивно-інформаційного орієнтування в ситуації спілкування. Ця діяльність проходить із залученням набутих знань, навичкам та вмінням [39, с. 60]. Мовленнєва компетенція розглядається як здатність побудови цілісних, зв'язних та логічних виловлювань різних функціональних стилів в усній та писемній мові на основі розуміння різноманітних видів текстів у читанні та аудіюванні.

Оскільки мовленнєва компетенція складається з чотирьох основних складових, а саме говоріння, аудіювання, читання та письма, варто розкрити сутність кожного з вказаних складових.

Говоріння трактують як усний продуктивний вид мовленнєвої діяльності, який може бути підготовленим і непідготовленим. Говоріння забезпечує усне спілкування англійською мовою в діалогічній (паралельно з аудіюванням) і в монологічній формі. Воно спрямоване до однієї особи або до необмеженої кількості осіб. Як і будь-яка інша діяльність, акт говоріння завжди має певну мету, мотив, в основі якого лежить потреба; предмет, тобто думки того, хто говорить; продукт – висловлювання (діалог або монолог) і результат, який може виражатися у вербальній або невербальній реакції на висловлювання.

Набуття навичок говоріння передбачає:

а) діалогічне мовлення (розпізнавати важливу інформацію та реагувати на неї під час обговорень, бесід, що пов'язані з майбутньою професією; володіти

фаховою термінологією, лексичним мінімумом ділових контактів, консультування; чітко та зрозуміло констатувати факти англійською мовою; володіти мовленнєвим етикетом комунікативної взаємодії: мовні моделі звертання, ввічливості, вибачення, погодження тощо; пояснити інформацію за спеціальністю різним аудиторіям англійською мовою; вияснити для себе інформацію англійською мовою; домовлятися із партнером по бізнесу англійською мовою щодо: предметної галузі; вимог до продукту; оплати; строків; підтримки; грамотно і об'єктивно усно представляти англійською мовою власні вміння, досвід, цілі, прагнення;

б) монологічне мовлення (здійснювати усну презентацію англійською мовою; формулювати і передавати власні ідеї, висувати припущення англійською мовою; створювати монолог за темами по спеціальності та побутовими темами; за допомогою сполучних засобів поєднувати висловлювання у логічно об'єднаний дискурс.

Навчання монологічного та діалогічного мовлення учнів старшої школи неможливе без урахування вимог комунікативного підходу у навчанні спілкування; навчати діалогічному мовленню можна за допомогою діалогу-розпитування, діалогу-домовленістю, діалогу-обміну враженнями, діалогу-обговорення та рольової гри; монологічному мовленню – за допомогою монологу-опису, монологу-розповіді, монологу-міркування; для забезпечення ефективного розвитку навичок і вмінь монологічного та діалогічного мовлення, необхідно застосовувати систему вправ для навчання цих видів мовлення.

Аудіювання – це здатність ідентифікувати та розуміти усні висловлювання. Р. І. Вікович характерними ознаками аудіювання як виду мовленнєвої діяльності визначає: 1) безпосереднє спілкування; 2) форма сприйняття процесу аудіювання є внутрішньою, невираженою; основою внутрішнього механізму аудіювання є такі психічні процеси, як сприйняття на слух, увага, розпізнавання та зіставлення мовних засобів, їх ідентифікація, усвідомлення, антиципація, групування, узагальнення в пам'яті, вироблення умовиводів; 3) продуктом аудіювання є умовивід, а результатом – розуміння сприйнятого тексту [5, с. 15].

Мовленнєва компетенція учнів старшої школи в аудіюванні включає вміння розуміти основний зміст прослуханих текстів різного характеру, в тому числі зі країнознавчих тем, які містять незначну кількість незнайомих слів, на теми, передбачені програмою. Розуміння основного змісту почутого базується на вміннях вибирати потрібну інформацію, узагальнювати і зіставляти її з власним досвідом, виділяти головну думку, ідею, оцінювати її корисність та вірогідність, прогнозувати розвиток сюжету.

Набуття навичок аудіювання передбачає:

а) виділення головного з почутого мовлення на побутову і спеціальну тематику;

б) розуміння обговорення проблем загальнонаукового та професійно-орієнтованого характеру;

в) розуміння англійського мовлення на слух безпосередньо, через телефон чи програми-месенджери;

г) визначення позиції і точки зору мовця.

Виправданим, нашу думку, є посилення уваги до комунікативного аспекту навчання аудіювання; єдність структурно-семантичного та функціонально-комунікативного опису в процесі засвоєння навиків аудіювання; запровадження інтерактивних технологій навчання; систематичне, цілеспрямоване застосування системи комплексних, конструктивних, мовленнєвих і комунікативних вправ, спрямованих на формування вмінь аудіювання.

Читання являє собою складну перцептивно-мисленнєву мнемічну діяльність, процесуальна сторона якої носить аналітико-синтетичний характер, що варіюється залежно від її мети. Читання входить у сферу комунікативно-суспільної діяльності учнів і забезпечує в ній письмову форму вербального аспекти: змістовний (компоненти предметного змісту діяльності) і процесуальний (елементи процесу діяльності), причому провідна роль завжди належить першому. До змісту діяльності насамперед відносять її мету – результат, на досягнення якого вона спрямована. У читанні такою метою є

розкриття значеннєвих зв'язків – розуміння мовного твору, представленого в писемній формі (текст).

Набуття навичок читання передбачає:

а) знаходження необхідної інформації в англomовному тексті без сторонньої допомоги;

б) розуміння без сторонньої допомоги технічних інструкцій, статей, навчальних текстів англійською мовою з традиційних і перспективних напрямів, наприклад, галузі інформаційних технологій;

в) використання засобів, які прискорюють і уточнюють розуміння іншомовного тексту (електронні словники, глосарії);

г) розуміння графіків, діаграм та рисунків;

д) вміння передбачати основну інформацію тексту за його заголовком та ілюстраціями, що супроводжують текст (прогнозує читання);

е) читання з метою реферування інформації з різних джерел для її використання у подальшому;

є) вивчає читання з метою поповнення словника, вміння вибирати головні факти, не акцентуючи уваги на другорядному;

ж) розуміти автентичну переписку англійською мовою (електронні повідомлення, листи тощо).

Ефективним є використання комп'ютерних навчальних програм, спрямованих на формування компетенції читання, які не лише пропонують учням прочитати тексти різних типів та видів, але й контролюють розуміння прочитаного за допомогою тестових форм контролю, запитань, приймаючи лише правильний варіант.

Учень старшої школи повинен вільно читати тексти, що пов'язані з шкільною програмою, кожен раз вибирати вид читання, адекватний поставленому завданню, що дозволяє йому вирішувати його не тільки правильно, але й швидко, завдяки повній автоматизованості технічних навичок.

Важливою складовою мовленнєвої компетентності старшокласників є володіння письмовими навичками. Оволодіння писемною формою іншомовної комунікації набуває особливого значення, оскільки письмо виконує значну роль

у навчанні інших видів мовленнєвої діяльності: за умови методично ефективної організації вправлення у письмі учні набувають одночасно і навичок, необхідних для усної комунікації.

Набуття навичок письма передбачає:

- а) здійснення структуровану письмову презентацію за заданою тематикою;
- б) написання електронного листа однолітку;
- в) чіткий і зрозумілий опис фактів англійською мовою;
- г) складання ефективного грамотного резюме англійською мовою, презентація власних вмінь та навичок;
- д) письмове формулювання і передача власних ідей, висування припущення англійською мовою;
- е) ведення грамотної кореспонденції англійською мовою за допомогою використання програм-месенджерів, електронної пошти;
- є) заповнення бланків для навчальних та розважальних цілей.

Міжособистісний компонент англомовних комунікативних навиків передбачає формування наступних навичок:

- а) готовність до роботи в команді;
- б) навички міжособистісних стосунків, комунікативна доречність висловлювання згідно з соціальними нормами поведінки в певній ситуації спілкування;
- в) здатність до спілкування з вчителями та однолітками;
- г) оволодіти знаннями національного і міжнародного ділового етикету, здатність адекватно і гнучко вести себе у ситуаціях зіткнення з діями, позиціями та очікуваннями представників культури, мова якої вивчається;
- д) знати інтерактивність людей, які представляють різні культури і мови; відбиває адекватне взаєморозуміння учасників комунікативного акту – представників різних національних культур;
- е) проявити знання соціокультурних знань про інші країни (свята, вихідні, привітання, теми-табу тощо) і враховувати їх при спілкуванні;
- є) здатність працювати у міжнародному середовищі;

ж) бути носієм етичних цінностей.

Стратегічна компетенція, як складовий компонент англомовних комунікативних навиків, – це здатність учнів збагачувати знання про мову, а також набувати нового мовленнєвого і соціального досвіду у процесі іншомовної комунікації. С. Ю. Ніколаєва стратегічну компетенцію трактує також як здатність використовувати вербальні і невербальні засоби при загрозі зриву комунікації у випадку «недостатнього рівня компетентності комуніканта або через наявність побічних ефектів» [33, с. 57].

Стратегічна компетенція полягає у гнучкому виборі певних комунікативних засобів на кожному етапі спілкування, залежно від наслідків попереднього ходу розмови. Застосування конкретної стратегії вимагає вибору мовленнєвих засобів (лексичних одиниць, семантичних структур), визначення дозу інформації на одну підтему, врахування психологічних характеристик співрозмовника. Виділяють стратегії подання інформації і отримання інформації.

Оволодіння стратегічною компетенцією передбачає:

- а) б) пояснення інформації різним цільовим аудиторіям англійською мовою;
- в) з'ясування інформації для себе іноземною мовою;
- 4) пояснення своєї проблеми англійською мовою;
- г) вміння ефективно домовлятися із співрозмовником англійською мовою.

Системний компонент англомовних комунікативних навиків містить такі вміння:

- а) запит з метою пошуку потрібної інформації;
- б) самоосвіта, читання художньої та науково-популярної літератури, блогів, форумів англійською мовою;
- в) пошук Інтернет-ресурс для удосконалення навичок володіння англійською мовою;
- г) пошук англомовних Інтернет-ресурсів за інтересами;
- д) участь в проекті, його планування і оцінювання, управління ним за допомогою англійської мови.

Таким чином, мовленнєвий розвиток старшокласників є основною практичного навчання іноземної мови в школі. У такій мірі, вивчення англійської мови у старших класах має на меті формування іншомовної комунікативної компетенції в сукупності її складових – мовної, мовленнєвої, соціокультурної, компенсаторної, навчально-пізнавальної [26]. Відповідно до сучасних досліджень, уроки іноземної мови на старшому ступені навчання мають певну специфіку, яка ґрунтується на вікових особливостях учнів, і з завдань, які стоять перед цим періодом, зі змісту.

1.2. Шляхи використання предметно-мовного інтегрованого навчання в навчальному процесі старшої школи

Володіння іноземною мовою, розглядається як одна з умов вільного пересування людей і ідей на території європейського континенту і є базою для подальшого вивчення мови з метою професійного спілкування [34]. У зв'язку з цим освітній процес набуває вектору спрямованості на оволодіння учня такими якостями, як діловитість, гнучкість розуму, активність.

Т. А. Лалетіна стверджує, що ефективним засобом формування інтеграційних умінь і навичок в іншомовній освітній діяльності є різноманітні міжпредметні зв'язки, що представляють собою невеликий за обсягом додатковий матеріал відомостей з матеріалу інших предметів, які сприяють глибшому сприйняттю і осмисленню досліджуваного поняття або явища [26]. Як було відзначено в роботі А. Ю. Архіпенковой саме іноземна мова відкрита для численних міжпредметних зв'язків, для використання інформації з інших галузей знань [1].

Спільний досвід, що використовується в системах освіти різних країн світу, дає можливість активізувати роботу з навчання іноземних мов учнів середніх шкіл, враховуючи їхні культурні, історичні традиції, звичаї і мовні різноманіття. Підвищення освітньої значущості іноземних мов потребує ефективної і результативної методики навчання. Саме методика предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL) дає можливість ефективного вирішення цих завдань.

Термін CLIL був запропонований дослідником в галузі багатомовної освіти Д. Маршем в 1994 р. для позначення методики викладання і вивчення загальноосвітніх предметів іноземною мовою. Серед багатьох визначень терміну CLIL, сьогодні найбільш поширеним є таке визначення: дидактична методика, що дозволяє сформувати лінгвістичні та комунікативні компетенції учнів іноземною мовою в тому ж навчальному контексті, в якому у них відбувається формування загальних знань і умінь [68]. Таким чином, використання методики CLIL передбачає вивчення немовних предметів

(географії, математики, фізики і т.д.) іноземними мовами, зазвичай англійською. Спочатку термін CLIL був введений для позначення методики білінгвального навчання.

Вчений Д. Марш стверджує, що методика CLIL розглядає вивчення іноземної мови як один із засобів вивчення інших предметів, що забезпечує потреби у навчанні, дає можливість переосмислювати і розвивати власні здібності у процесі комунікації [67].

Проблема предметно-мовного інтегрованого навчання досліджувалась такими науковцями, як С. Бобиль, Ю. Руднік, Ю. Соболю, та ін. Серед зарубіжних дослідників проблемі предметно-мовного інтегрованого навчання приділили увагу такі науковці, як М. Аллен, А. Бонне, Д. Греддол, Л. Коллінз, Д. Марш, І. Тінг та ін.

У книзі «Основи навчального процесу на основі завдань» Дж. Уїлліс визначає завдання як діяльність, коли мова використовується учнями з комунікативною метою. У результаті оцінювання залежить, насамперед, від результату завдання, а не від точності мови. Це робить CLIL особливо важливим для загального розвитку учня, тим самим руйнуючи психологічні бар'єри та усуваючи страх перед помилкою. CLIL має всесвітню підтримку в навчальній спільноті, оскільки вона надає велику гнучкість, широкий спектр стимулюючих завдань відкритого складу (тематичні дослідження, завдання, що спрямовані на вирішення проблем, рольові ігри, вправи для прослуховування та читання, для подальшого обговорення, презентації, переговори тощо) [11].

Один із провідних вчених, який зробив дослідження в цій області, Джон Ларссон бачить одну з основних переваг CLIL у відтворенні значного поліпшення комунікативних навичок учнів та загальних здібностей соціальної взаємодії, що є двома центральними факторами вивчення мови [5].

Вчений Фернандес стверджує, що CLIL є гнучким методом, за допомогою якого можливо вивчати іноземну мову. У порівнянні з іншими методами навчання, CLIL є ефективним, оскільки знання конкретного предмету забезпечує учням мотивацію вивчення іноземної мови.

Сучасна методична література свідчить, що методика CLIL дає можливість забезпечити поступовий процес формування іншомовної лінгвістичної і комунікативної компетенції у навчальному контексті, у якому має місце формування загальних знань та умінь. Методика CLIL використовується під час вивчення немовних предметів (фізика, астрономія, геометрія та ін.) іноземними мовами [5].

Дана методика дає можливість розглядати предмет з різних точок зору, отримати доступ до спеціальної термінології іноземною мовою, підвищити компетенції з іноземної мови, розвинути навички усної комунікації, урізноманітнити методику навчального предмета [36].

Таким чином, CLIL – це дидактична методика, яка дає можливість сформувати в учнів лінгвістичні та комунікативні компетенції нерідною мовою в тому ж навчальному контексті, в якому у них відбувається формування і розвиток загальнонавчальних знань і навиків.

Сьогодні серед науковців та вчителів-практиків існують неоднозначні погляди щодо ефективності впровадженн предметно-мовного інтегрованого навчання в умовах загальноосвітньої школи. Так, до сильних сторін CLIL С. А. Гудкова та Д. Ю. Буренкова відносять:

- занурення в мовне середовище;
- практична спрямованість мовного навчання;
- значимий контекст іншомовного спілкування;
- розвиток когнітивних навичок;
- розвиток дискурсивних умінь як рідною, так і іноземною мовою;
- набуття культурологічних знань;
- посилення мотивації і зацікавленості завдяки використанню іншомовних компетенцій в значимому контексті;
- підвищення конкурентоспроможності випускників загальноосвітніх шкіл і підвищення ймовірності здобуття вищої освіти в престижних вузах;
- розвиток толерантності;
- розвиток більш об'єктивного погляду на свою власну мову і культуру [12, с. 36].

Слабкими сторонами дослідники вважають такі:

- спочатку низький рівень володіння іноземними компетенціями;
- недостатність кадрового потенціалу: відсутність необхідних професійних знань у викладачів іноземної мови; недостатність необхідного рівня володіння іноземною мовою у викладачів-предметників;
- відсутність необхідних навчальних комплексів бінарного навчання іноземною мовою;
- відсутність методичних курсів підвищення кваліфікації для викладачів, що реалізують CLIL;
- небажання педагогічних працівників освоювати нові підходи, методи і технології і т. п. [12, с. 36].

Методика відкриває такі можливості:

- вільне володіння іноземними компетенціями як у повсякденному, так і в професійному спілкуванні;
- необмежений доступ до інформаційних ресурсів;
- можливість вільного спілкування з іноземними однолітками;
- залучення педагогів із зарубіжних країн;
- розширення міжнародного наукового співробітництва;
- перехід вітчизняних шкіл в розряд інтернаціональних центрів освіти і науки;
- підготовка різнобічно розвиненої особистості, здатної надалі брати участь в міжмовній та міжкультурній комунікації;
- можливість продовження освіти за кордоном;
- міжнародний обмін досвідом в освітній сфері діяльності.

До ризиків впровадження CLIL слід віднести такі:

- складності при організації навчального процесу;
- збільшення навантаження, як на учнів, так і на вчителів;
- на ранній стадії впровадження CLIL викладання шкільних предметів іноземною мовою може негативно позначитися на процесі засвоєння самого предмета.

На думку Т. Каракатсаніс, на «перших етапах реалізації методики бінарного навчання за методикою CLIL багато педагогів, які не мають відповідного досвіду або володіють навчальними стратегіями CLIL на низькому рівні, намагаються пояснити складний іншомовний зміст концептів використовуючи лише іноземну мову без додаткової підтримки, що часто призводить до неправильного розуміння змісту» [18].

Таблиця 1.1.

Концептуальна модель предметно-мовного інтегрованого навчання

Тип контенту	Міждисциплінарний контент, який об'єднує програмний матеріал кількох дисциплін.
Мовне наповнення	Подвійний наголос на мовному матеріалі і на змісті. Вокабуляр і відповідна граматики представлені окремо для зняття можливих когнітивних труднощів.
Критерії оцінювання	1) Мовний аспект: рецептивні та продуктивні навички. 2) Змістовий блок: фактична інформація; комунікативні вміння; навички мислення вищого порядку.
Методологічні принципи	Принципи «якості» предметно-мовного інтегрованого навчання (за О.Майером): 1) Максимально насичений матеріал. 2) Підтримка у навчанні. 3) Активна взаємодія і спонукання до самовираження. 4) Включення вправ і форм роботи, які задіюють мислення вищого порядку. 5) Неперервне навчання.
Домінантна методологія	

Вчені і педагоги, які володіють знаннями і мають досвід, рекомендують мінімізувати обсяг вербального пояснення відповідного матеріалу іноземною мовою й надати учням можливість самостійно дослідити зміст понять, виконуючи різні завдання на аудіювання, діалогічне та монологічне мовлення, письмо, спостереження, проектну роботу тощо.

На ранніх етапах вивчення іноземної мови, а також у навчанні учнів із низьким рівнем мовленнєвих навиків іноземної мови за методикою CLIL не слід обмежувати використання рідної мови. Причиною цього є те, що: 1) такі школярі лінгвістично не готові до використання іноземної мови для комунікативної взаємодії, мисленнєвих та метакогнітивних процесів, які вони застосуватимуть у ході виконання завдань на уроці; 2) у ході групової роботи учні із низьким рівнем мовленнєвих навиків втрачають постійну підтримку вчителя, швидко втомлюються комунікувати іноземною мовою, а передчасна вимога вчителя використовувати тільки іноземну мову може призвести до небажання таких учнів навчатися.

Т. Каракатсаніс зазначає: «Часто CLIL учням необхідно більше часу й можливостей для практики та повторення змісту концептів. Такі можливості можуть бути надані через постійні або тимчасові демонстрації ключових слів і понять, за допомогою коротких вікторин в різних формах, зокрема ігрових (настільні, командні або електронні ігри), а також пісень, які включають концепти, що вивчаються, наприклад, веб ресурс: www.songsforteaching.com. Такі методи забезпечують швидкі й привабливі способи огляду основної лексики і ключового змісту понять на уроці. Крім того, слабким учням часто важко в потоці іншомовного мовлення самостійно виокремити важливу для запам'ятовування інформацію, тому постійні огляди вивченого матеріалу з акцентом на важливих елементах допоможуть таким учням у цих ситуаціях» [18].

З огляду на двоїсту природу предметно-мовного інтегрованого навчання з самого початку виникали питання про те, ким повинен бути вчитель, який працює за методики CLIL – предметником чи лінгвістом. У країнах Європи

довгий час лідирували педагоги-предметники, які володіють іноземною мовою на рівні, достатньому для викладання. В Україні ініціатива впровадження CLIL виходить як від чителів-предметників, так і від вчителів іноземної мови, які бажають підвищити ефективність професійно-орієнтованого викладання іноземної мови в загальноосвітній школі.

Основними методичними принципами, які забезпечують успішність впровадження методики CLIL, за словами К. С. Григор'євої, вважаються:

– полікультурність – методика CLIL дає можливість розглядати матеріал, з огляду на відмінності в сприйнятті багатьох речей представниками різних культур;

– стійке навчання – у процесі навчання повинна бути задіяна довгострокова пам'ять учнів;

– розвиток розумових навичок вищого порядку – взаємодія змістовного, когнітивного і лінгвістичного компонентів, здатність адекватно вербалізувати складні розумові процеси формується не автоматично, а вимагає систематичного підходу і тренування;

– інтенсивне і продуктивне володіння іноземною мовою – різноманітність методичних прийомів буде сприяти активній автентичної комунікації в рамках занять, так як навчання іноземним мовам відбувається найбільш успішно при наявності комунікативних цілей і значущої ситуації спілкування;

– використання автентичного навчального матеріалу – навчальні матеріали повинні бути автентичними, змістовними, інформаційно насиченими. Нові тексти і завдання повинні нести певну ступінь когнітивного навантаження. Саме інтерактивні автентичні матеріали можуть бути використані для створення мовного середовища й завдань з високим ступенем когнітивної складності. Вони можуть містити творчі завдання, матеріали для самостійного і диференційованого навчання [7].

Основними цілями методики CLIL можна виділити наступні:

– розвиток навичок міжкультурної комунікації;

– вивчення професійної термінології цільової мови;

– вивчення тематичних дисциплін з різних точок зору;

- вдосконалення загальних компетенцій мовлення;
- розвиток навичок усного мовлення;
- розмаїтість методів і форм аудиторних занять [21].

Одну з головних переваг методики CLIL можна визначити як підвищення мотивації учнів до вивчення іноземної мови. Навички спілкування іноземною мовою в професійному контексті стають пріоритетними, учні мають можливість краще пізнати і зрозуміти культуру мови, що вивчається і це призводить до формування соціокультурної компетенції. Повне включення в природне мовне середовище дозволяє учням вивчити специфічні терміни, визначені мовні конструкції, таким чином, готуючи їх до подальшого навчання та використання отриманих знань і умінь [35].

Отже, основною перевагою CLIL у контексті мовленнєвого розвитку учнів, є те, що дана методика дає можливість вивчати і використовувати мову для реальної мети – вирішення професійних завдань.

Серед переваг методики CLIL у рамках її використання в школах також можна назвати залучення іноземних викладачів, вчених і учнів, досягнення більш високого рівня в міжнародних рейтингах, конкурентоспроможність майбутніх випускників.

Відмінною особливістю методики CLIL є її комплексний підхід до змісту предмета і навчання мови. Вона інтегрує зміст і мовлення при вивченні предмета у вигляді іноземної мови і в силу вивчення іноземної мови через зміст предмета. Використання методики CLIL дозволяє розвинути навички міжкультурного спілкування, сформувати в учнів інтернаціонального світогляду.

Незважаючи на значну кількість переваг впровадження методики CLIL у навчальних закладах, існують також певні труднощі в реалізації даних інновацій. Адже викладачі повинні володіти мовною компетенцією в методиці викладання іноземних мов разом з методикою викладання академічних предметів. Викладачеві-лінгвістові необхідно сформувати знання з певних дисциплін. Також, для практичної реалізації інноваційної методики CLIL викладачі повинні мати знання психологічних аспектів двомовного навчання,

створювати безпечний психологічний клімат на занятті, бути готовими до постійного підвищення кваліфікації. Тобто, для реалізації такої методики у навчальних закладах необхідні висококваліфіковані викладачі, які здатні читати проводити практичні, семінарські або лабораторні заняття. Важливо і те, що низький рівень володіння мовою в учнів знижує якість освоєння самого предмета.

Наступною проблемою в реалізації методики CLIL можна назвати розробку нових навчальних програм і підготовку навчального матеріалу. Крім володіння іноземною мовою методика предметно-мовного навчання вимагає інноваційного підходу до проведення занять, тобто використання різних форм представлення матеріалу, організації роботи, яка буде спрямована на індивідуальну і творчу діяльність учнів. Таким чином, викладачі, які використовують методику CLIL, повинні володіти специфічними професійними компетенціями для ефективної реалізації даної методики.

Серед інших недоліків впровадження методики CLIL у навчальних закладах ми можемо виділити нестачу коштів для проходження викладачами стажування за кордоном і для запрошення викладачів з інших країн.

Незважаючи на всі перераховані вище труднощі, що виникають при використанні методики CLIL, вона є функціональним підходом до викладання іноземної мови і дає можливість вирішити широкий спектр освітніх завдань [37].

Методика CLIL має багато відмінних рис і є досить новою і унікальною методикою, тому викликає підвищений інтерес у викладачів іноземної мови та набуває популярності в навчанні професійної комунікації іноземною мовою. В Європейських країнах вже доведена ефективність впровадження предметно-мовного навчання в навчальних закладах, отже, ми вважаємо, що ця методика може бути рекомендована для навчальних закладів в Україні. Зараз оцінити переваги використання цієї методики досить складно, але ми бачимо доцільним розробляти і впроваджувати CLIL як інноваційну методику підготовки висококваліфікованих фахівців у різних галузях починаючи ще зі школи.

В навчальному процесі з використанням предметно-мовного інтегрованого навчання важливо знаходити місце для рефлексії. Рефлексія допомагає вчителю контролювати клас, вже в ході уроку бачити, що було зрозуміле, а що залишилося на доопрацювання. Рефлексія допомагає старшокласникам вибудувати логічний ланцюжок між етапами свого розвитку, систематизувати отриманий досвід, порівняти свої успіхи з успіхами інших учнів.

На сьогоднішній день існує багато видів рефлексій. Старшокласникам доцільно запропонувати рефлексію змісту матеріалу. Цей тип рефлексії зручніше проводити в кінці уроку або на етапі підбиття підсумків. Він дає можливість учням усвідомити зміст пройденого, оцінити ефективність власної роботи на уроці. Старшокласникам можна запропонувати картки з варіантами, які необхідно доповнити: сьогодні я знаю ...; було важко...; я навчився...; я зміг...; мені захотілось.

При створенні курсу навчання на базі даної методики, необхідно враховувати особливості використання CLIL, обумовлені в принципі 4 «С», розробленому Д. Койл [59]. Даний принцип є основоположним у теорії інтегрованого предметно-мовного навчання. Він міститься в чотирьох компонентах: content (зміст), communication (спілкування, комунікація), cognition (розумові здібності, знання), culture (культурологічні знання). Кожен компонент характеризується певним змістом:

1) «content» має на увазі реалізацію змістовного компонента за допомогою формування в учнів знань і розвитку навичок у сфері професійної комунікації; даний компонент спрямований на активізацію процесу засвоєння знань через предметний зміст навчання;

2) «communication» має на увазі підвищення загальної мовної компетенції; іноземна мова вивчається через комунікацію з використанням спеціального словника; мова повинна бути зрозумілою й доступною; варто зазначити, що взаємодія в освітньому контексті має першорядне значення для навчання; на заняттях повинні домінувати комунікативні завдання для усного та письмового спілкування іноземною мовою (інтерактивні, групові завдання,

робота в парах, всі види творчих і розвиваючих вправ, використання мови в різних видах діяльності);

3) «cognition» являє собою змістовний компонент, який пов'язаний з розвитком розумових навичок, необхідних для концентрації на утриманні мови і різноманітних способів обробки знань; даний компонент обумовлює необхідність використання на заняттях текстів для аналітичного і критичного читання, завдань на оброку головного, зіставлення, здогаду, знаходження причинно-наслідкових зв'язків і т.д. .;

4) «culture» (культурологічні знання) виражається в отриманні учнями міжкультурного знання, що становить основу CLIL, так як розуміння особливостей, схожості та відмінностей окремих культур допоможе учням ефективніше соціалізуватися в сучасному полікультурному просторі, краще зрозуміти власну культуру і стимулювати її збереження і розвиток.

Виділені компоненти CLIL визначають аспекти навчання, які по-різному реалізуються в залежності від віку учня, його соціально-лінгвістичного оточення і рівня включення в CLIL:

- культурний аспект (передбачає використання CLIL для підвищення загальної культури учнів, розвитку навичок міжкультурного спілкування, розширення кругозору і формування знань про культуру та особливості інших країн);
- соціальний аспект (передбачає підвищення освітнього рівня, навчання з метою інтернаціоналізації, підготовки до міжнародних іспитів);
- мовний аспект (передбачає використання CLIL для розвитку навичок комунікації іноземною мовою, загального рівня мовної компетенції);
- предметний аспект (передбачає багатостороннє вивчення дисципліни, навчання професійної термінології іноземною мовою, підготовку до професійної діяльності);
- навчальний аспект (передбачає підвищення мотивації до вивчення іноземної мови, можливість використання різних форм, методів робіт і стратегій навчання) [60].

Вітчизняні та зарубіжні автори також виділяють наступні дидактичні принципи CLIL:

- принцип дуальності – опори на рідну та іноземну мови; у процесі реалізації методики CLIL учні співвідносять освоєння поняття рідною мовою з їх еквівалентами іноземною мовою;

- принцип поступового ускладнення змісту. У першу чергу для успішного освоєння учнями матеріалу необхідно враховувати рівень їх предметної і мовної підготовки; поетапне ускладнення матеріалу з підвищенням рівня знань учнів призводить до кращих результатів;

- принцип інтеграції іноземної мови і предметного змісту; даний принцип є ключовим для освіти в цілому, так як сприяє оволодінню академічним рівнем іноземної мови для спілкування в майбутній професійній сфері;

- принцип спрямованості на оволодіння конкретними предметними знаннями за допомогою двох мов; даний принцип враховує жорсткі тимчасові рамки, відведені на вивчення іноземної мови у вищому навчальному закладі, передбачає освоєння учнів певної бази знань по предмету і професійної іноземної мови;

- принцип розвитку мотивації до здатності та готовності використовувати іноземну мову в спеціальних цілях; мотивація до вивчення іноземної мови підвищується, оскільки учні усвідомлюють, що професійна іноземна мова знадобиться їм як майбутнім фахівцям;

- принцип єдності розумової і мовленнєву діяльності іноземною мовою. Освоєння мови розвиває мовленнєву і розумову діяльність; розумова діяльність нерозривно пов'язана з мовленням, так як сприяє сприйняттю, осмисленню і використанню набутих знань з іноземної мови [56; 57].

Проведений нами аналіз дозволив виділити основні психолого-педагогічні принципи, які повинні лежати в основі організації навчання за методикою CLIL:

- I. принцип свідомості на будь-якому етапі навчання. Свідоме оволодіння мовою передбачає усвідомлення учнями дій і операцій, які він

здійснює для вирішення того чи іншого комунікативного завдання. Так, наприклад, передбачається свідомо участь учнів у доборі необхідних для них лексичних одиниць в результаті їх співвіднесення з лексичними одиницями рідної мови, їх актуальністю і частотністю використання в професійній сфері.

II. Стосовно до методики CLIL принцип свідомості також знаходить прояв в усвідомленості розвитку навичок пізнавальної діяльності, когнітивних стратегій аналізу, синтезу та оцінки. Принцип передбачає усвідомленість в переробці учнями матеріалу з навчальної дисципліни іноземною мовою, розвиток в учнів умінь аналізу і узагальнення пройденого матеріалу в процесі самостійної роботи, розвиток толерантного ставлення до іншої культури і розширення картини світу учнів.

III. принцип системності. Вивчення матеріалу характеризується безперервністю і систематичністю. Передбачається певна послідовність у засвоєнні матеріалу учнями, при поступовому ускладненні мовного матеріалу, мовленнєвих операцій і дій з ним, що веде до підвищення результативності навчання і більш ефективному формуванню в учнів знань з іноземної мови та предмету, і приведення їх у систему.

IV. принцип опори на особистий досвід і фонові знання з профільних предметів. Передбачається облік знань, набутих на рідній мові, при оволодінні іноземною.

V. принцип переважання групових видів роботи. Даний принцип застосовується для залучення учнів до навчального процесу, обміну знаннями між учнями, підвищення мовної та інтелектуальної (пізнавальної) і емоційної активності.

VI. принцип мовної та предметно-образотворчої наочності. Наочність в методиці CLIL використовується як для семантизації іншомовних слів і ситуативної ілюстрації мовного матеріалу іноземною мовою, так і для активізації мовно - мисленнєвої діяльності. Передбачається використання схем, таблиць, картинок при введення нового матеріалу і актуалізації наявних в учнів знань, що сприяє процесу утворення міцних когнітивних зв'язків між досліджуваними поняттями рідною та іноземною мовами.

VII. принцип автентичності. Принцип полягає в використанні на заняттях автентичних матеріалів, які забезпечать формування і розвиток комунікативної компетенції учнів у майбутній професійній сфері.

VIII. принцип проблемного навчання. Під час навчального процесу учні освоюють нову інформацію в ході вирішення теоретичних і практичних завдань.

IX. принцип проектної діяльності. Принцип сприяє застосуванню учнями отриманих знань на практиці, розвитку творчих здібностей, підготовки учнів до професійної діяльності.

X. принцип співвідношення досліджуваних тем з навчальної дисципліни та іноземної мови. Даний принцип повинен сприяти найбільш ефективному запам'ятовуванню навчального матеріалу іноземною мовою, лексичних одиниць, так як відбувається зіставлення матеріалу і одиниць на рідній мові й іноземній.

Дж. Джонсон [63] робить такі висновки про застосування програм CLIL:

1. Для досягнення очікуваних результатів з предметів, що викладаються іноземною мовою, учням необхідно досягти умінь, відповідних «пороговим рівням» (threshold levels' of L2skills) другої мови.

2. Діти, котрі навчалися за програмою CLIL з повним занурення починаючи з 5 - 6 років, при тестуванні з базових предметів демонстрували однакові результати зі своїми однолітками, що навчалися англійською (рідною мовою). У той час як їхні однолітки, що почали навчання з частковим зануренням, показали більш низькі результати.

3. Незважаючи на той факт, що програми раннього повного мовного занурення можуть надати найбільший негативний вплив на розвиток навичок рідної мови, результати емпіричних досліджень доводять зворотнє. Протягом 2-3 років з початку курсу навчання учні за цією програмою відстають від своїх однолітків, які навчаються рідною мовою, в розвитку деяких аспектів рідної (англійської мови). Надалі вони перевершують своїх однолітків з усіх аспектів вивчення рідної мови.

4. У цілому, учні за програмами раннього (з 5 - 6 років) і пізнього (11 – 14 років) мовного занурення володіють приблизно однаковими навичками. При цьому обидві групи (раннього і пізнього занурення) показали більш низькі результати в порівнянні зі своїми англomовними однолітками. Явний недолік даного методу – недостатнє знання граматики і лексики. У даних груп учнів найменш розвинені навички говоріння [65].

Т. Ньюз [66] розділив критерії ефективності програм CLIL на 10 груп:

- Прояв шанобливого ставлення та інтересу до рідної мови й культури;
- Наявність вчителів, які володіють двома або кількома іноземними мовами, у тому числі рідною мовою учнів. У ідеалі вчитель і учні повинні належати до однієї етнічної групи, учитель на інтуїтивному рівні може зрозуміти потреби учнів;

- Інтегровані білінгвальні факультативні програми. Найбільш ефективні білінгвальні програми і програми мовного занурення володіють трьома загальними характеристиками: 1) дані програми є факультативними; 2) вони спрямовані на розвиток додаткового білінгвізму (additive bilingualism), тобто, на розвиток лінгвістичних компетенцій як мінімум двох мов: рідної та іноземної; 3) будучи факультативними, не відокремлюють учнів від основного потоку учнів;

- Збереження постійного складу вчителів;
- Обов'язкова активна участь батьків;
- Ефективна співпраця і взаємодія всіх учасників освітнього процесу;
- Підвищення кваліфікації вчителів;
- Мотивація учнів і оцінка їх діяльності;
- Навчальні матеріали.

Згідно з методикою CLIL іноземна мова вивчається не задля мови, а для отримання конкретних знань. Таким чином, розвиток іншомовних компетенцій відбувається не тільки на мовних заняттях, але і через інші дисципліни. Урок з використанням CLIL технології – не урок іноземної мови, а предметний урок, що викладається на іноземній мові.

Комунікація, тобто спілкування – на цьому етапі мова – інструмент спілкування. Учні повинні активно використовувати іноземну мову для отримання нових знань, умінь, навичок. Час мовлення вчителя скорочується, час мовлення учнів збільшується, для того, щоб за допомогою педагога і за участю учнів активно використовувати іноземну мову як засіб комунікації. Такі форми занять як диспут, форум, дискусія підвищують мотивацію і стимулюють мовленнєву, лексичну, граматичну компетенції.

Для успішного розвитку іншомовної компетенції з використанням CLIL технології необхідні відповідні завдання: вправи на знаходження головного, на зіставлення, здогад. Подібні завдання, що розвивають критичне та аналітичне мислення.

Для успішного інтегрування мови в навчальну програму необхідні міжкультурні знання. У предметно-мовному інтегрованому навчанні культура займає, ключове місце. При підготовці матеріалу до уроку на основі CLIL технології, необхідно брати до уваги вік учнів, враховувати їх рівень володіння мовою і готовність сприймати навчальний матеріал на іноземній мові. Розуміння й відмінностей, а також особливості світових культур допоможуть учням уявити себе частиною культури, а також швидше адаптуватися в культурному просторі.

З огляду на основні принципи методики предметно-мовного інтегрування, педагогу слід підготувати такий матеріал, при якому учні використовуватимуть і всі види іншомовної компетенції та мовленнєвої діяльності.

На кожному уроці повинні бути завдання на аудіювання, оскільки це один з важливих видів мовної діяльності під час навчання іноземної мови [2]. Розглянемо приблизні завдання для аудіювання: прослухайте і визначте порядок дій або розташуйте абзаци в потрібному порядку; заповніть прогалини, таблицю; визначте місце дія, хто говорить; знайдіть конкретну інформацію (наприклад, час або дату).

Другий основний вид мовленнєвої діяльності – читання. Тексти для читання повинні бути автентичними і мати сенс. Тексти повинні бути

орієнтовані на предмет, тільки так можливо розвиток предметної та мовної компетенцій [5].

При розвитку компетенції у говорінні слід зосередитися на простоті і швидкості висловлювань, ясності викладу. Завдання можуть бути наступними: пошук конкретної інформації; заповнити пропуски; задати питання за зразком; постановка проблеми (термін – визначення, частина – ціле).

Навчання письму розвиває лексичні та граматичні навички. Всі чотири види мовленнєвої діяльності є невід’ємними складовими одного цілого, і повинні бути присутніми на кожному занятті.

При підборі матеріалу для уроку з використанням технології CLIL необхідно дотримати наступні пункти: основа уроку – текст або аудіозапис; лексика важливіше граматики; мовний компонент уроку залежить від навчального предмета, але не потребує чіткої структури; постановка завдань на уроці залежить від рівня навченості учня.

Розвиток предметних знань і мовних умінь мають рівнозначну важливість на уроках CLIL. Традиційно такі уроки мають чотириступінчасту схему:

Перший ступінь – обробка тексту. Для візуалізації прочитаного в тексті повинні бути ілюстрації. При роботі з автентичним текстом необхідна структурна маркування тексту. Це можуть бути заголовки і підзаголовки, абзаци і нумерація рядків. Така структура полегшує учням розуміння тексту.

Другий ступінь – усвідомлення і організація отриманих знань. Схематично представлені і структуровані тексти допомагають учням визначити ідею тексту і зрозуміти представлену в ньому інформацію.

Третій ступінь – мовне розуміння тексту. Передбачається, що учні зможуть передати основну ідею прочитаного тексту своїми словами. Для висловлювання учні можуть використовувати як прості, так і просунуті мовні засоби, тут обмежень немає. Однак увагу учнів слід звернути на ті лексичні одиниці, які відповідають темі і предмету. Крім спеціальної лексики, акцент необхідно робити на універсальні одиниці мови, які будуть корисні незалежно від даної теми уроку або конкретного навчального предмета. До таких

універсальних мовних одиниць відносяться: стійкі вирази, фразові дієслова, ступені порівняння.

Четвертий ступінь – завдання для учнів. Завдання повинні відповідати рівню підготовки учнів і залежати від задач навчання.

Насамкінець зазначимо, що для вчителя іноземної мови, з точки зору розвитку іншомовної компетенції, застосування CLIL технології не новина. Різниця полягає в тому, що вчитель іноземної мови повинен добре розбиратися в додатковому предметі, або вчитель - предметник повинен володіти іноземною мовою на достатньому рівні, щоб передати свій предмет на іншою мовою. Універсальність педагога – це основа CLIL технології.

CLIL-викладач повинен проявляти компетентність та обізнаність в наступних питаннях:

- постановка цілей і завдань. Які мовні навички будуть потрібні, щоб вивчити той чи інший аспект дисципліни викладання. Необхідно мати високий рівень професіоналізму і педагогічної майстерності, щоб належним чином використовувати всі свої знання – як предметні, так і мовні, проявляти максимум креативності, винахідливості і новаторства;

- розрахунок часу, який він відводить для вивчення того чи іншого аспекту;

- структурування і вибір змісту.

Вчителеві необхідно бути обізнаним і компетентним в наступних видах діяльності: побудова монологу; побудова діалогу (здійснювати взаємодію); пояснення; опис; виклад; питання управління діяльністю аудиторії. Все перераховане вище має на увазі володіння певними лінгвістичними механізмами, які дозволяють донести свою думку учням [22]. При цьому необхідний високий рівень мовної, лінгвістичної, комунікативної та міжкультурної компетентності у вчителя (іноді педагоги відчують труднощі при відповідях на питання учнів через недостатній рівень володіння іноземною мовою). При виборі змісту необхідно проявляти компетентність: в постановці цілей; при розробці стратегій; при відборі матеріалу (він повинен бути різнобічний, мати необхідний рівень складності для його відтворення) [23].

Впровадження і активне використання технології CLIL під час навчання іноземної мови – це функціональний підхід, за допомогою якого стає можливим рішення розширеного кола освітніх завдань. На уроках CLIL учні вивчають не тільки іноземну мову, а й предмет, не пов'язаний з мовою. Використання даної технології мотивує учнів до вивчення мов, розширює кругозір, розвиває комунікативні навички і готує учнів до продовження освіти за обраною спеціальністю.

Слід погодитися з думкою О. Зарічної та низки інших авторів, що формування мовних навичок та розвитку навичок мислення високого порядку за умов впровадження CLIL може послужити на користь учням старшої школи: дозволить досягти високих досягнень, надаючи їм можливість вчитися та розвиватися на повну потужність. CLIL може посилити диверсифікацію навчальних програм та привести учнів та вчителів до ефективної спільної схеми навчання та розвитку [57, с. 185].

Модель навчання на основі предметно-мовного інтегрованого підходу представлено у додатку 1.

Загалом предметно-мовне інтегроване навчання несе в собі низку важливих завдань, які потребують вирішення на методичному та управлінському рівні, крім цього сформованості особливих компетенцій, пов'язаних з викладанням предметного змісту та іноземної мови, їх інтеграцією на кожному занятті. Саме це має послужити відправною точкою в створенні тренінгів та курсів для викладачів, які будуть працювати в умовах бінарного навчання або вже практикують CLIL.

Таким чином, узагальнюючи вищесказане, можна виділити основні особливості предметно-мовного інтегрованого навчання: вивчення іноземної мови інтегрується в зміст самого предмета – учні вивчають фахові дисципліни на іноземній мові; дана методика може використовуватися в навчанні людей будь-якого віку, на різних щаблях освіти – CLIL відповідає всім європейським стандартам навчання, може застосовуватися як для дошкільної та шкільної освіти, так і для навчання фахівців у вищому навчальному закладі; методика направлена на розвиток лінгвістичних, соціальних, культурних, академічних та

інших навичок, які допомагають у формуванні знань у галузі самої дисципліни та іноземної мови – CLIL сприяє не тільки розвитку загальної мовної та професійної комунікативної компетенції, а й отримання знань про культуру країни мови, що вивчається; методика CLIL дозволяє розвинути навички усної комунікації іноземною мовою в сфері професійного спілкування, урізноманітнити методику навчального предмета; дана методика сприяє формуванню інтернаціонального світогляду, що сприяє розвитку навичок міжкультурного спілкування.

Висновки до першого розділу

Охарактеризовано мовленнєвий розвиток старшокласників, який є основною практичного навчання іноземної мови в школі. Вивчення англійської мови у старших класах має на меті формування іншомовної комунікативної компетенції в сукупності її складових – мовної, мовленнєвої, соціокультурної, компенсаторної, навчально-пізнавальної [26]. Відповідно до сучасних досліджень, уроки іноземної мови на старшому ступені навчання мають певну специфіку, яка ґрунтується на вікових особливостях учнів, і з завдань, які стоять перед цим періодом, зі змісту.

З'ясовано, що мовленнєвий розвиток старшокласників є основною набуття комунікативних компетенцій іноземною мовою в умовах шкільної освіти. У такій мірі, вивчення англійської мови у старших класах загальноосвітньої школи має на меті формування іншомовної комунікативної компетенції в сукупності її складових – мовної, мовленнєвої, соціокультурної, компенсаторної, навчально-пізнавальної [26]. Відповідно до сучасних досліджень, уроки іноземної мови на старшому ступені навчання мають певну специфіку, яка ґрунтується на вікових особливостях учнів, і з завдань, які стоять перед цим періодом, зі змісту.

Виділено основні особливості предметно-мовного інтегрованого навчання: вивчення іноземної мови, що інтегрується в зміст самого предмета. Учні вивчають фахові дисципліни на іноземній мові; дана методика може використовуватися в навчанні людей будь-якого віку, на різних щаблях освіти – CLIL відповідає всім європейським стандартам навчання, може застосовуватися як для дошкільної та шкільної освіти, так і для навчання фахівців у вищому навчальному закладі; методика направлена на розвиток лінгвістичних, соціальних, культурних, академічних та інших навичок, які допомагають у формуванні знань у галузі самої дисципліни та іноземної мови – CLIL сприяє не тільки розвитку загальної мовної та професійної комунікативної компетенції, а й отримання знань про культуру країни мови, що вивчається; методика CLIL дозволяє розвинути навички усної комунікації іноземною мовою в сфері

професійного спілкування, урізноманітнити методику навчального предмета; дана методика сприяє формуванню інтернаціонального світогляду, що сприяє розвитку навичок міжкультурного спілкування.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПРЕДМЕТНО-МОВНОГО ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ З МЕТОЮ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВИХ УМІНЬ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ

2.1. Концепція пробного навчання у форматі CLIL

Одним з головних завдань шкільної освіти сьогодні є оновлення змісту, методів навчання, досягнення такої якості освіти, яка би давала можливість випускникам ефективно взаємодіяти у професійному спілкуванні, проводити дослідження, збагачувати професійні знання шляхом ознайомлення з іншомовними джерелами та спілкування з фахівцями з інших країн.

Державний стандарт базової та повної середньої освіти, нові програми з іноземних мов для загальноосвітніх навчальних закладів, сучасне навчально-методичне забезпечення вивчення іноземних мов стали своєчасним відгуком на сучасне замовлення суспільства. У цих документах, які базуються на рекомендаціях Ради Європи, закладено принципи комунікативного спрямування особистісної орієнтації, автономії учня, навчання, взаємопов'язаного з видами мовленнєвої діяльності, що реалізують один із ключових принципів загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти – «Іноземні мови – для життя» [15].

Навчання іноземної мови у старшій школі здійснюється на базовому загальноосвітньому та поглибленому профільному рівнях відповідно до визначеного навчального плану та спеціальних навчальних програм.

Базовий загальноосвітній рівень передбачає оволодіння учнями іншомовним досвідом, який забезпечує сформованість у них іншомовної комунікативної компетентності на рівні незалежного користувача.

У чинній Програмі для загальноосвітніх навчальних закладів з орієнтацією на рекомендації Ради Європи з мовної освіти цілі навчання іноземних мов визначено в термінах іншомовної комунікативної компетенції. Оволодіння учнями іншомовним спілкуванням по темі інформаційних технологій, яка набуває особливої актуальності у час тотальної комп'ютеризації,

передбачає формування у них певного рівня комунікативної компетенції, яка включає мовленнєву та мовну, лінгвістичну, дискурсивну і стратегічну компетенції.

Компетентнісний потенціал галузі «Іноземні мови» включає, зокрема й інформаційно-цифрову компетентність, яка включає такі уміння: вивчати іноземну мову з використанням спеціальних програмних засобів, ігор, соціальних мереж; створювати інформаційні об'єкти іноземними мовами; спілкуватися іноземною мовою з використанням інформаційно-комунікаційних технологій; застосовувати ІКТ для пошуку, обробки, аналізу та підготовки інформації відповідно до поставлених завдань.

Теоретико-методологічну основу побудови моделі формування англійської компетенції учнів старшої школи в сфері володіння лексикологією ІТ-сфери, оволодіння старшокласниками навиками користування комп'ютерними технологіями на основі предметно-мовного інтегрованого навчання становлять наукові підходи: компетентнісний, діяльнісний та задачний.

Основним, на нашу думку, є компетентнісний підхід, який націлює подальші заходи на досягнення передбачуваної мети – формування у старшокласників англійських комунікативних навиків та навиків роботи на комп'ютері. Формування таких навиків в учнів старших класів можливе лише у процесі комунікативної діяльності, яка реалізується як вирішення комунікативних ситуаційних задач, предметна спрямованість яких має відповідати реальним навчально-педагогічним ситуаціям, що можуть мати місце в умовах інформаційно-комунікативного середовища.

Аналіз наукової літератури та вивчення практики оволодіння англійськими комунікативними навичками та навичками роботи на комп'ютері старшокласниками дає можливість констатувати деякі особливості навчання англійської мови учнів старшої школи, до яких, насамперед, відносимо особистісні характеристики школярів – високий рівень інтелекту, розвинене логічне мислення, його динамічність, алгоритмічний стиль мислення і висока мотивація до оволодіння англійською мовою.

Існуючі проблеми англомовної комунікативної підготовки старшокласників обумовлені недостатньою кількістю занять та недостатнім використанням міжпредметних зв'язків та інтегрованого підходу у навчальному процесі. Основними напрямками вирішення зазначеної проблеми, на нашу думку, має стати забезпечення інтегрованості, міждисциплінарності навчання та використання новітніх технологій та комунікативного підходу у навчанні. Все це ми враховуємо у процесі створення комплексу вправ для формування англомовних лінгвістичної компетентності старшокласників засобами CLIL.

Нашою **метою** стало опрацювання ефективної системи вправ з формування англомовної комунікативної компетентності учнів старшої школи, яка дозволила б удосконалити процес англомовної підготовки, більш гнучко і швидко досягати високого рівня сформованості англомовних мовленнєвих навиків старшокласників. Об'єктом дослідження послужив процес розвитку англомовних мовленнєвих умінь старшокласників за умов впровадження методики CLIL та використання засобів інформаційно-комунікативних технологій.

Розробка системи вправ на розвиток мовленнєвих умінь учнів старшої школи на уроках англійської мови з використанням предметно-мовного інтегрованого навчання здійснювалася із дотриманням такими дидактичних принципів:

– наочності – створення відповідних умов в процесі навчання англійської мови, які сприяють активному сприйманню англомовного середовища. Наочність використовується як: засіб навчання, для цього спеціально підбираються зорові та слухові зразки (звукозапис, графіки, схеми, відеофільми), які допомагають старшокласникам оволодіти предметним матеріалом, навчитися розуміти мову на слух та висловлювати свої думки в межах відібраних тем та комунікативних ситуацій; засіб пізнання, виступаючи у ролі джерела інформації, знайомлячи учнів з спеціальною лексикою у сфері ІТ-технологій;

– посильності – підбір навчального матеріалу і системи вправ з ним з урахуванням рівня підготовки старшокласників;

– міцності – введення цікавого нового матеріалу, підвищення мотивації до вивчення мови і предмету «Інформатика», зв'язок з потребами та інтересами учнів, досягнення змістовності навчального матеріалу;

– свідомості – розуміння старшокласниками необхідності вивчати англійську мову для спілкування з представниками інших етносів;

– науковості – навчання англійської мови має відбуватись з врахуванням останніх досягнень методики та лінгвопедагогіки (залучення старшокласників до дискусій, творчих проектів, дослідницької роботи);

– активності – мовленнєва і розумова активність учнів в оволодінні англійською мовою лінгвістичною компетентністю;

– індивідуалізації – врахування індивідуально-психологічних особливостей старшокласника;

– принцип виховного навчання – організація навчального процесу із забезпечення учням можливості проявити себе як особистість, самоудосконалюватись, формувати пізнавальні мотиви, власний соціальний статус;

– комунікативності – ситуативність навчання англійської мови (природне спілкування), мовно-розумова активність старшокласників, функціональність, новизна та індивідуалізація навчального процесу;

– взаємопов'язаність навчання видів мовленнєвої діяльності. Для реалізації цього принципу слід дотримуватись певних вимог: автентичний мовний матеріал, спеціальна система вправ, часово-послідовна співвіднесеність мовленнєвого матеріалу;

– врахування рідної мови – можливість передбачити і попередити труднощі у навчанні англійської мови, при семантизації мовного матеріалу [45, с. 167].

Слід зазначити, що вправи з використанням методики CLIL розроблялися з урахуванням не тільки вимог робочої програми «Інформатика», але і з урахуванням методики викладання іноземної мови. Таким чином, можна

здійснити мовну підтримку учня старшої школи, який ще може не мати необхідні навичками для вираження певної ідеї.

Вибір комунікативних навичок (говоріння, читання, письмо, аудіювання) для роботи під час урочної і позаурочної роботи залежить від цілей і вимог робочої програми, і може коригуватися в залежності від побажань вчителя та учнів.

При проектуванні системи вправ для пробного навчання на основі методики CLIL нами були враховані такі концептуальні особливості використаної методики:

- Content. Процес оволодіння знаннями, навичками і вміннями в рамках навчального предмета. Метод CLIL дозволяє розвивати міжпредметні зв'язки. Наприклад, учні можуть вивчати інформатику, географію, етику в рамках однієї теми.

- Communication. Навчання використанню засобів іноземної мови для отримання знань з предмета. Мова виступає інструментом спілкування, а не самоціллю. Основна мета CLIL – скорочення часу мовлення вчителя і збільшення часу мовлення учнів, з тим щоб за допомогою вчителя і за участю однокласників дати їм можливість активно практикуватися на уроці у використанні іноземної мови як засобу комунікації. Для цього можна на початку або кінці теми проводити «мозковий штурм».

У зв'язку із заданим поняттям учні висловлюють ідеї, думки, зачіпають різні аспекти теми. Таким чином стимулюється мовно-мисленнєва діяльність учнів, актуалізується їх мовний досвід. Участь в дискусіях, диспутах, форумах сприяє підвищенню мотивації, вимагає розумовій напрузі і стимулює мовну активність учнів в ході обмірковування і обговорення проблем.

- Cognition. Розвиток мислення є невід'ємною складовою процесу оволодіння мовою. Учні старшої школи слід залучати до активного процесу пізнання суті досліджуваних явищ, коли створюються умови для реалізації особистісних орієнтирів. Досягненню цієї мети допоможуть завдання для аналітичного або критичного читання і письма, завдання з вичленовування головного, порівняння, здогаду, знаходження зв'язків і т. д.

– Culture. Культурологічні знання, які спрямовані на розуміння власної та іноземної культури, визначення свого місця і ролі в них, формування позитивного ставлення до інших культур, що є важливою складовою CLIL.

Розробляючи комплекс вправ з формування предметно-мовного інтегрованого навчання як засобу розвитку мовлення учнів старшої школи, нами були враховані ключові аспекти CLIL і його практичні цілі, а саме:

– формування англомовної комунікативної компетентності, що відповідають сучасним вимогам рівня іншомовної освіти, мають інтегративний характер, завдяки чому і реалізується ідея оволодіння учнями лексичного матеріалу по темі ІТ-технологій.

– формування навчально-стратегічної компетенції, яка передбачає оволодіння учнями різними навчальними та комунікативними стратегіями, вмінням використовувати їх при роботі з комп'ютером та в процесі реального спілкування на тему новітніх технологій.

Мета розробленої системи вправ, орієнтованої на предметно-мовне інтегроване навчання, полягала в ознайомленні учнів старших класів з новою лексикою по темі «Computer science», розвиток мислення вищого порядку, розширення знань з означеної теми.

Запропоновані вправи були спрямовані на формування у старшокласників вміння сприймати текст про сучасні ІТ-технології як єдине смислове ціле і обмінюватися своїми думками в групах.

Виховні завдання включали стимуляцію творчої активності старшокласників, виховання здатності працювати в колективі, виховання толерантності, почуття поваги до інших поглядів і культур. Також розроблений комплекс вправ передбачає систематичне виконання тренувальних вправ вдома з вільним доступом до мережі Інтернет, створенням акаунтів, чатів, користування соціальними мережами.

Загальноосвітні завдання: розвиток загального та лінгвістичного кругозору учнів старшої школи.

Розвиваючі завдання: розвиток вміння аналізувати, розвиток механізмів усного мовлення, розвиток в учнів уміння виявляти необхідну інформацію в

тексті, складати діалоги на задану тему, проектна діяльність, розвиток особистісної активності, уваги та уяви.

Тренувальні вправи були розроблені відповідно до загальноприйнятих етапів роботи з читання, аудіювання, монологічного і діалогічного мовлення, письма.

На основному етапі відбувалося опрацювання тематичних текстів, ведення діалогів, проведення презентацій та дискусій з певних аспектів теми.

На підсумковому етапі здійснювалося оцінювання, взаємооцінювання та самооцінювання рівня розвитку мовленнєвих умінь та предметних знань. Учні організовують обговорення проблемних питань з теми «Сучасні ІТ-технології», обмінюються інформацією з теми, фіксують мовні та мовленнєві помилки однокласників. Контроль проводиться також з боку вчителя. Усі вправи склалися у відповідності до принципу опори на особистісний досвід і фонові знання з профільного предмету (інформатики), а також принцип переважання групових видів роботи.

Уроки іноземної мови з використанням предметно-мовного інтегрованого навчання повинні проходити у кабінетах оснащених комп'ютерами, проектною дошкою. Кожен учень має можливість вільного доступу до мережі Інтернет вдома для виконання індивідуальних проектних завдань в позаурочний час.

В кінці уроку доцільно передбачалася рефлексія. У структурі уроку, що відповідає вимогам державним освітнім стандартам, рефлексія є обов'язковим етапом уроку. Ми вважаємо, що слід робити особливий акцент на рефлексійній діяльності, пропонуємо включати цей етап в кінці кожного уроку. При цьому вчитель має відігравати роль організатора, а головними дійовими особами виступати учні. Необхідно встановити взаємодію між вчителем та учнями. Завдяки відповідям учнів перед учителем завжди буде наочна картина: що зрозуміли і усвідомили, а над чим потрібно ще попрацювати.

Беручи до уваги основні психолого-дидактичні та методичні принципи навчання англійської мови на основі предметно-мовного інтегрованого навчання, а також техніко-дидактичні можливості новітніх ІКТ, було розроблено систему тренувальних вправ, спрямовану на формування мовних

(лексичних, граматичних), мовленнєвих умінь (читання, говоріння, письмо) і проектних навиків (творчих, комунікативних, інтелектуальних). Вправи поділені за такими основними критеріями: ступінь комунікативності, вмотивованість, ступінь керування, спрямованість на прийом або видачу інформації, забезпечення опорами, спосіб організації, місце виконання.

Для виконання тренувальних вправ пропонується використовувати соціальні мережі (Facebook, Twitter), фонетичні блоги (Phonoblog, John Wells's phonetic blog та ін.), файлообмінники (SlideShare, YouTube та ін.), онлайн-курси, віртуальне середовище на зразок Moodle, корпусні бази даних (the UCLA Phonetics Lab Archive, PhonBank, the Speech Accent Archive). У різноманітних лексичних, граматичних, фонетичних блогах наводять описи мовленнєвих явищ, вміщують коментарі, відео- й аудіоматеріали, графічні об'єкти, посилання на інші блоги та веб-сторінки.

Соціальні мережі відкривають перед старшокласниками можливість надсилати і читати стислі текстові повідомлення, а також об'єднуватись у групи за інтересами. Через використання блогів, які відрізняються від сайтів своїми інтерактивними можливостями, учні можуть обмінюватись інформацією й отриманими результатами досліджень, вирішувати важливі питання, висловлювати власне бачення тих чи інших фонетичних, лексичних, граматичних явищ, обговорювати навчальні проблеми. Файлообмінні мережі містять багато лексико-граматичних, фонетичних відеофайлів, PowerPoint-презентацій, які можна використати у ході виконання індивідуальних чи групових дослідницьких проектів, для аналізу мовленнєвих явищ тощо. Старшокласники мають змогу завантажити власні матеріали на сервер таких файлообмінників, що значно активізує обмін навчальною інформацією.

Метою мовленнєвих онлайн-курсів, які організовані у віртуальному навчальному середовищі, є відтворення елементів аудиторного навчання – ознайомлення з теоретичним матеріалом, практичні завдання, оцінювання результатів, інтерактивну взаємодію між учасниками навчального процесу.

Із врахуванням концептуальних принципів методики CLIL та використанням ІКТ створено систему вправ для пробного навчання. Вправи

описані за такими основними параметрами: мета, тип, місце реалізації, режим виконання, інструкція до виконання, форма зворотного зв'язку.

Уникаючи банальності, надмірності і, таким чином, повторення вже вивченого матеріалу чи очевидної інформації, ми спеціально націлилися на використання учнями щойно отриманих знань, введення їх у практичні рішення, переговори, переконання, роздуми над темою. Завдання були навмисно розроблені таким чином, щоб учні широко використовували опорні знання, комунікативні можливості, узагальнювали та аналізували свої пізнавальні та емоційні переживання, синтезували та переосмислювали предметні теми, які розглядалися в ході проекту. У вправах основна увага акцентується як на змісті текстів, так і на подачі необхідної предметної термінології з інформатики. При цьому мова інтегрована в програму навчання, а необхідність занурення в мовне середовище для можливості обговорення тематичного матеріалу значно підвищує мотивацію використання мови в контексті досліджуваної теми предмету «Інформатика».

Наведемо вправи розробленого комплексу.

2.2. Перевірка ефективності впровадження предметно-мовного інтегрованого навчання як засобу розвитку мовлення учнів старшої школи

Результати теоретичного аналізу наукових досліджень засвідчили необхідність організації спеціального пробного навчання, яке би підтвердило чи спростувало доцільність застосування методу CLIL з метою розвитку мовленнєвих умінь учнів старшої школи і, відповідно, розробку системи вправ у відповідному форматі. При цьому ми враховували загальні принципи означеного методу, програму з англійської мови для 11 класу загальноосвітньої школи та досліджені нами вікові особливості підлітків старшого шкільного віку.

Пробне навчання проводилося у форматі пілотного проекту на базі школи-ліцею с. Лука-Мелешківська у період з 17.02 по 28.02 2020 р. У дослідженні взяли участь 24 учні 11 класу. Мета пробного навчання полагала у

з'ясуванні доцільності та можливостей використання методу CLIL для розвитку мовленнєвих умінь учнів старшої школи, зокрема рецептивних (читання, аудіювання) та продуктивних (говоріння, письмо). Серед завдань були поставлені наступні:

1. Визначити стан та рівень застосування методики CLIL у ході навчання англійської мови у старшій школі (на базі означеного закладу).
2. Вивчити рівень та фактори мотивації учителів та учнів до застосування даного методу у ході навчання.
3. Прослідкувати динаміку розвитку рецептивних і продуктивних мовленнєвих умінь старшокласників, залучених до пробного предметно-мовного інтегрованого навчання.
4. З'ясувати доцільність застосування методу у старшій школі та визначити його переваги та недоліки, а також характер проблем і обмежень, які перешкоджають впровадженню цього методу у практику навчання у старшій школі.

Пробне навчання проходило в три етапи: вхідне дослідження, проведення уроків англійської мови із застосуванням методики CLIL, вихідне тестування і аналіз результатів.

На першому етапі було застосовано три дослідницькі процедури: анкетування, контент-аналіз та включене спостереження. Спершу учням пропонувалося подати розгорнуті відповіді на відкриті запитання анкети, поданої нижче:

1. Чи хотіли би Ви вивчати зміст інших предметів англійською мовою? Чому?
2. Чи комфортно Вам виконувати завдання, які потребують формулювання власної думки чи висловлення власної позиції?
3. Чи подобається Вам співпрацювати в парі чи в групах?

Обробка отриманого матеріалу полягала у здійсненні контент-аналізу висловлювань студентів за трьома напрямками:

1. Зацікавленість у методі CLIL на занятті з англійської мови.
2. Схильність до мислення вищого порядку.

3. Оцінка особливостей власного стилю співпраці.

Опитування виявило, що учні мають високу мотивацію до участі у предметно-мовному інтегрованому навчанні на заняттях з англійської мови (76%) та розуміння важливості такого типу навчальної взаємодії. Однак, 24% студентів вважають застосування методу недоцільним. Деякі учасники зазначили, що немає сенсу вчити англійську мову через важкі тексти, якщо мовленнєві навички ще не розвинені. Тобто, такий метод підходить не всім. 56% респондентів виявили інтерес до завдань, які передбачають включення операцій вищого порядку і зазначили, що ділитися ідеями і міркуваннями значно цікавіше, ніж обговорювати тексти. 80% учнів зацікавлені у співпраці з іншими. Однак, деякі зазначили, що робота у команді має недоліки: автор ідеї не має змоги залишити за собою авторство, різні міркування можуть призвести до непорозумінь, деякі учасники не є достатньо активними.

З метою вивчення думок вчителів щодо доцільності впровадження предметно-мовного інтегрованого навчання в навчально-виховний процес старшої школи нами був використаний метод опитування. Для об'єктивності дослідження нами було вивчено як позиції педагогів, які володіють теоретичними знаннями у сфері предметно-мовного інтегрованого навчання та мають практичний досвід їх використання на уроках іноземної мови, так і точку зору тих вчителів, які мало знайомі із методикою CLIL.

Для вивчення практики використання предметно-мовного інтегрованого навчання в навчальному процесі старшої школи, була розроблена анкета для вчителів (додаток 18).

В анкетуванні взяли участь 8 вчителів. Запитання та відповіді на них представлено нижче.

Таблиця 2.1.
Результати анкетування вчителів за питань застосування методики CLIL у практиці навчання англійської мови

Рис. 3.1

Рис. 3.2

Рис. 3.3

Рис. 3.4.

Рис. 3.5

Діаграма демонструє те, що 25% опитаних вчителів інтегрують фаховий контент інших предметів у процес вивчення іноземних мов. Що стосується власне предметів, матеріал яких підлягає вивченню іноземною мовою, то це природничі науки й історія. Опитані вчителі зазначили, що відповідний контент міститься у підручниках з англійської мови. Зокрема, велика увага приділяється питанням захисту навколишнього середовища, історії міст та визначних пам'яток. Вчителі також доповнюють програмний зміст матеріалами, що представляють психологічні знання: стратегії ефективного спілкування, аналіз тих чи інших аспектів психологічного портрету, інтерпретують психологічні аспекти навчання, підготовки до іспитів, взаємодії з батьками тощо.

Що стосується оцінювання, вчителі зазначили, що предметний аспект є врахованим у розробках до текстів, які мають фахову спрямованість. Зокрема, це завдання тестового формату на розуміння змісту тексту, які відповідним чином оцінюються. Однак, більшість учителів зазначили, що при оцінюванні звертають увагу на мовний аспект, включення нових лексичних одиниць у мовлення, знання предметного матеріалу враховується на рівні сприйняття і розуміння, не на рівні відтворення і застосування.

На запитання «Які труднощі Ви відчуваєте в процесі проведення

інтегрованих уроків?» вчителі відмітили брак фахових знань та відсутність професійного інтересу до певних галузей, відсутність методичної бази для реалізації методу в умовах української школи, також брак знань у плані фахової термінології, брак часу на розробку відповідних матеріалів.

Доцільність застосування CLIL підтвердили 40% вчителів, ще 40% зазначили, що метод не є універсальним, а може бути застосованим лише у профільних класах і з умовою розділу груп учасником за рівнями володіння мовою. Деякі також зазначили, що у курсі загальної англійської мови можливе застосування так званого soft CLIL, що передбачає включення вузько-професійного контенту у вивчення тем загальної проблематики (Travelling – Culture shock; Cooking – Food pyramid тощо). Наведемо деякі цікаві, на нашу думку, вислови опитаних вчителів:

Уривки інтерв'ю 1:

Вчитель 1: CLIL дає належне навантаження сильним учням, яким вже доволі легко справлятися із завданнями власне з мови. Це актуалізує їхній інтелектуальний потенціал і дозволяє сформулювати і висловити власне бачення. Їхні здібності до вищих рівнів мислення залишаються здебільшого нереалізованими у контексті курсу загальної англійської мови.

Вчитель 2: Коли учням потрібно долати певні труднощі у процесі пізнання, це робить навчання більш насиченим і пам'ятним, дає відчуття успіху і росту.

Включене спостереження полягало у визначенні рівня сформованості комунікативно-когнітивних умінь у відповідності до складових методики CLIL. На даному етапі була використана ситуаційна гра «Lost at Sea» у форматі soft CLIL, впродовж якої учні, об'єднавшись у команди, вирішували, які з предметів, поданих у списку, їм можуть знадобитися для виживання у відкритому морі.

- Shaving mirror. (One of your most powerful tools, because you can use it to signal your location by reflecting the sun.)

- Can of petrol. (Again, potentially vital for signalling as petrol floats on water and can be lit by your matches.)
- Water container. (Essential for collecting water to restore your lost fluids.)
- Emergency rations. (Valuable for basic food intake.)
- Plastic sheet. (Could be used for shelter, or to collect rainwater.)
- Chocolate bars. (A handy food supply.)
- Fishing rod. (Potentially useful, but there is no guarantee that you're able to catch fish. Could also feasibly double as a tent pole.)
- Rope. (Handy for tying equipment together, but not necessarily vital for survival.)
- Floating seat or cushion. (Useful as a life preserver.)
- Shark repellent. (Potentially important when in the water.)
- Bottle of rum. (Could be useful as an antiseptic for treating injuries, but will only dehydrate you if you drink it.)
- Radio. (Chances are that you're out of range of any signal, anyway.)
- Sea chart. (Worthless without navigational equipment.)
- Mosquito net. (Assuming that you've been shipwrecked in the Atlantic, where there are no mosquitoes, this is pretty much useless.)
- Sextant. (Impractical without relevant tables or a chronometer.)

Дана вправа була обрана як така, що задіює вищі рівні мислення, спонукає до максимально інтенсивної комунікативної взаємодії на основі пошуку рішення та розв'язання проблеми і відтак, може дозволити спостерігати комунікативну поведінку кожного учасника у процесі англomовного спілкування і визначити рівень кожного учасника за потрібними для даного дослідження параметрами.

Оцінювання здійснюлося на основі чотирьох параметрів: мова, предметний зміст, задіювання вищих рівнів мислення і комунікативна поведінка. Параметр мови включав оцінювання тих видів мовленнєвої діяльності, які підлягали відпрацюванню впродовж уроку; знання контенту оцінювалося у відповідності до того, наскільки учні володіють матеріалом на

репродуктивному рівні, вищі рівні мислення оцінювалися у відповідності до того, наскільки аналітично учні мислили і наскільки оригінальними були їхні висловлювання, чи генерували вони нові ідеї, параметр комунікативної поведінки оцінювався у трьох аспектах: готовність до сприйняття іншої культури мислення; респонсивність (здійснення зворотної дії у процесі обговорення) і когнітивна гнучкість (аналітична та креативна складові).

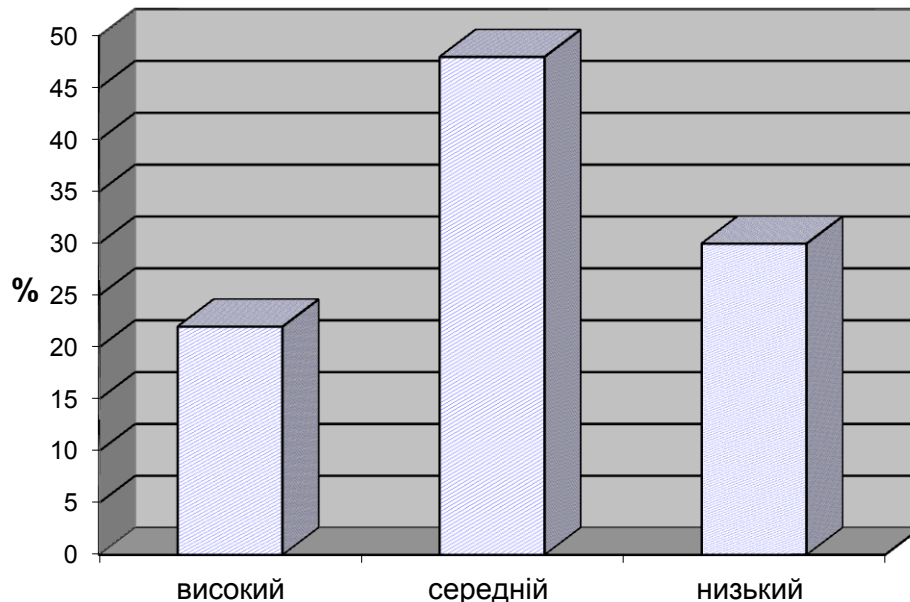
Таблиця 2.2.

Критерії та рівні предметно-мовної компетентності

	Мовленнєва діяльність	Знання контенту	Комунікативна поведінка	Мислення вищого порядку (МВП)
Високий рівень	Учень/учениця у повному обсязі розуміє тему прочитаного чи аудіотексту різного рівня складності. Створює письмові тексти грамотно і у відповідності до теми. Задіює аналітику. Вільно висловлюється на задану тему.	Учень демонструє знання розуміння змісту повній відтворює матеріал.	Активна комунікативна і позиція, респонсивність, етичність. У мірі	Учень задіює операції МВП, аналізує, прогнозує, пропонує рішення, варіанти, альтернативи. Вільно створює творчі продукти.
Середній рівень	Учень/учениця розуміє логічні зв'язки в рамках тексту та між його окремими частинами. Письмові тексти логічно побудовані, переважно описового характеру. Може висловитися на задану тему.	Учень може відтворити поданий матеріал з незначними прогалинами.	Активна комунікативна позиція, деякий монополізм у розмові, недостатня увага і повага до точки зору іншого.	Учень може висловити власне бачення проблеми, здійснювати порівняння, має труднощі із завданнями креативного характеру.
Низький рівень	Учень/учениця розуміє окремі уривки друкованого та аудіотексту. Може написати декілька речень на задану тему за зразком. Може скласти декілька речень за зразком і з підказками вчителя.	Учень частково несистемно відтворює поданий матеріал власного осмислення.	Інертна позиція у спілкуванні, пасивність у розмові, репродуктивний характер відповідей.	Учень може відтворювати поданий контент, не має особистого ставлення чи інтересу до питань, що обговорюються.

Таблиця 2.3.

Розподіл учасників за рівнями

Як бачимо, 22% учасників продемонстрували високий рівень предметно-мовної компетентності, 46% - середній, і 30% - низький.

Під час включеного спостереження ми виявили наступні проблеми:

а) труднощі у функціонуванні у ролі учасника діалогу у проблемному форматі, що зумовлено браком досвіду такої форми комунікації: дискусія являє собою швидше послідовний виклад мінімонологів учасників, ніж діалог як мовленнєву взаємодію; брак навичок етичного спілкування; невміння розглядати проблему з різних сторін; низький рівень прогностичного, аналітичного і критичного мислення; мотиваційний дисонанс у формі високої мотивації до проблемної дискусії і низької мотивації до англійського діалогічного мовлення.

Домінування перехідного і досуб'єктного рівнів ми пояснюємо переважанням репродуктивних методів навчання не лише у курсі англійської мови, а також і в інших предметах. Аналітичне мислення у поєднанні з високим рівнем мовленнєвої компетентності вимагає спеціального тренування, яке

повинно здійснюватися систематично, тобто його елементи повинні застосовуватися у практиці говоріння на заняттях з англійської мови завжди. Ще однією причиною є те, що для здійснення діалогу у проблемному форматі студенти повинні вміти виділяти підтеми, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формулювати запитання, планувати стратегію і хід дискусії. Для цього потрібна спеціальна підготовка. Зрозумілим також є те, що застосування проблемних ситуацій має сенс у разі володіння учнями навичками усного іншомовного мовлення взагалі.

Поряд з проблемами і труднощами, нами також були виявлені і позитивні характеристики комунікативної поведінки студентів, а саме високий рівень мотивації до проблемного діалогу, наявність у них суб'єктної позиції, яка лише потребує актуалізації, прагнення до висловлення своєї точки зору.

Методичною основою пробного навчання виступили принципи «якості» предметно-мовного інтегрованого навчання (за О.Майером) [69]:

- 1) Використання нового пізнавального матеріалу (Rich Input).
- 2) Всебічна підтримка у навчанні (Scaffolding Learning).
- 3) Активна взаємодія і спонукання до самовираження (Rich Interaction and pushed output).
- 4) Включення вправ і форм роботи, які задіюють мислення вищого порядку (Involving High Order Thinking Skills).
- 5) Принцип міжкультурної взаємодії (Adding Intercultural Dimension).
- 6) Принцип наступності у навчанні - BICS→CALP (Sustainable learning).

На етапі *планування* занять CLIL ми добирали відповідний науково-популярний матеріал до теми, передбаченої програмою на цей період: «Наука і технічний прогрес». Добір матеріалу здійснювався у відповідності до принципів новизни, науковості та доступності. Як було зазначено, подвійний предметний характер уроку CLIL зумовлює формулювання подвійної мети і відповідних завдань: тих, що пов'язані з мовою (наприклад, розвиток навичок аналітичного читання) і тих, які пов'язані з контентом (наприклад, ознайомлення з принципами етичного спілкування в мережі).

Актуальним питанням у процесі відбору матеріалу було питання його відповідності принципу науковості CLIL. Тобто, за яких умов матеріал можна вважати таким, що відповідає CLIL. Ми виходили з позицій того, чи, по-перше, текст має науковий характер (тобто факти, не судження), по-друге, чи містить він специфічну лексику, і, по-третє, чи доступний він для усіх учнів, які були задіяні у пробному навчанні. Навчання проводилося у форматі soft CLIL (науково-популярний контент).

Слід зазначити, що ми створили альтернативну версію поурочного плану з урахуванням потрійної мети уроку CLIL та його специфіки. Кожен урок передбачав реалізацію цілей, які можна віднести до чотирьох категорій:

- мова;
- зміст;
- культура спілкування;
- мислення вищого порядку.

Як зазначалося, логіка CLIL полягає у переході від виконання завдань рівня BICS (basic interpersonal communication skills) до завдань рівня CALP (cognitive academic language proficiency): початкового обговорення теми на основі наявних знань і досвіду без залучення спеціальних знань та термінології до опрацювання наукового контенту та включення його до інтерактивних форм навчальної взаємодії. У прикладі, наведеному у Таблиці 2.1. бачимо логіку цього переходу у дії: від вхідної дискусії на основі наявних знань та досвіду учнів, обміну враженнями та думками та створення підсумкової таблиці міркувань учнів до введення предметного контенту з відповідними лексичними вправами та видами роботи, які сприяють розумінню та запам'ятовуванню матеріалу та лексики.

Таблиця 2.4.

Зразок схеми плану уроку CLIL

Staple Topic	Science and Technologies.
Content focus	Apple vs. Android

Language input	Vocabulary: Smartphone terminology: <i>bandwidth, airplane mode, boot up, bloatware</i> Grammar: Present Simple active and passive. Grammar structures used for expressing advice and opinion: <i>should, had better, why not..., a good idea is..., in my view, as far as .... is concerned etc.</i>
H.O.T. output:	Prognostic thinking; analysis; critical thinking; comparison.
Communicative competences	Ethical communication, persuasion techniques.
BICS stage	1) Entry discussion: sharing experiences, exchanging opinions, persuading each other (pair work and group work). 2) Creating a group opinion chart.
CALP stage	1) Introduction of the subject matter with the preliminary focus on language and scaffolding. 2) Activities facilitating comprehension and retention of the content alongside with language skill-building (creating a mind map with on the Pros and Cons of each kind of device). Creating a group summary poster. 3) Self-evaluation and feedback.

На етапі **проведення** уроку CLIL нами враховувався параметр мислення вищого порядку, що означало обов'язкове зосередження на аналітичних формах роботи - виявлення позитивних, негативних сторін тих чи інших явищ, ретроспективний аналіз, прогноз, розв'язання проблем, прийняття рішень, творчі форми роботи (склади перелік порад, створи слоган, напиши пост до соцмережі). Також брався до уваги аспект спілкування – усі завдання виконувалися в інтерактивному режимі: застосовувалися парні види роботи чи робота у мікрогрупах. Аспект міжкультурної комунікації реалізовувався на рівні взаємодії між різними світоглядними позиціями, на основі принципів поваги до іншої культури мислення і міркування, правил етичного спілкування. Домінантними формами роботи були аналітичне читання, дискусія, проблемне навчання, метод проектів тощо.

Нижче подаємо комплекс вправ, який може бути застосованим для уроків іноземної мови у форматі CLIL.

Запропонований комплекс вправ розрахований для пробного навчання учнів старших класів загальноосвітніх шкіл із впровадження програми з формування предметно-мовного інтегрованого навчання як засобу розвитку мовленнєвих умінь учнів старшої школи в умовах інформаційно-комунікаційного середовища, який побудований з урахуванням вимог Програми для загальноосвітніх навчальних закладів з орієнтацією на рекомендації Ради Європи з мовної освіти, передового досвіду використання методики CLIL у різних країнах, змісту етапів і фаз, які складають структуру інформаційно-дослідницького й навчального проекту, розподілу часу на класну і самостійну позаурочну роботу старшокласників, взаємозв'язку вчителя та учнів. Попереднє обговорення і кінцеві презентації проходять на уроках англійської мови; фази планування, організації матеріалів і створення кінцевого продукту та підсумковий етап реалізуються під час самостійної позаурочної роботи при використанні ІКТ; фази базового дослідження, зіставлення інформації та підготовки презентації вимагають комплексного використання класної і самостійної позаурочної роботи учнів.

Позитивними очікуваними результатами розробленої нами системи вправ з впровадження програмно-мовного інтегрованого навчання є:

- підвищення внутрішньої мотивації старшокласників. Ситуативний інтерес, викликаний фактором зовнішнього середовища, сприяє розвитку стійких індивідуальних інтересів учнів старшої школи. Оскільки на інтегрованому уроці учні знаходяться в центрі уваги, мотивація знаходиться на високому рівні шляхом створення стимулюючого змісту і матеріалу. Мова починає використовуватися для виконання реальних цілей, стає більш цілеспрямованою і вмотивованою;

- вдосконалення професійної компетентності вчителя. Реалізація інтегрованих навчальних програм сприяє розвитку методичних навичок застосування передової практики за допомогою співпраці з представниками інших кафедр, шкіл, країн;

- підвищення мовної компетенції учнів. Розширення загального кругозору учнів, знайомство з «науковою термінологією» сприяє зростанню лексичного запасу і вдосконаленню предметних знань, наявність прогресу в навчанні може мотивувати на подальше вивчення мови або викликати інтерес до вивчення предметної області «Інформатика» на англійській мові.

Ризиками використання розробленої системи вправ з впровадження програмно-мовного інтегрованого навчання є такі:

– необхідність у висококваліфікованих педагогічних кадрах, які володіють мовною та предметною компетенцією (однією з основних проблем є відсутність у викладачів іноземної мови достатнього багажу знань з предмету «Інформатика» та навпаки недосконале володіння іноземною мовою викладачів предметників);

– зниження успішності учнів (збільшення обсягу засвоюваної інформації веде до психологічного перевантаження, відсутності бажання продовжувати вчитися);

– відсутність необхідної методичної та навчально-методичної літератури з викладання інтегрованих курсів або обміну передового досвіду застосування методики CLIL в загальноосвітній школі;

– збільшення часу підготовки вчителя до інтегрованого заняття, розробка та апробація системи вправ за методикою CLIL займає більше часу.

Розроблена система вправ пробного навчання із використанням принципів предметно-мовного інтегрованого навчання покликана підвищити рівень комунікативних компетенцій старшокласників, задовольняючи когнітивно-мовні виклики представників учнівського колективу з високими досягненнями.

Таким чином, за допомогою предметно-мовного інтегрованого навчання вчителі-предметники, поєднуючи два напрямки, здатні навчати не лише своєму профільному предмету іноземною мовою, але також використовувати важливі засоби навчання мови: викладати граматику, лексику та ін., включаючи в свій урок елементи комунікативної методики навчання іноземної мови. Це допомагає спростити і модернізувати навчальну програму в старшій школі.

Вправа 1.

Мета: формування граматичної навички; запобігання міжмовної інтерференції.

Тип: некомунікативна, рецептивно-репродуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – індивідуальний.

Інструкція: Fill in the correct form of the verb in the brackets (appendix 2).

Вправа 2.

Мета: засвоєння нових граматичних структур

Тип: комунікативна, рецептивно-репродуктивна, робота з граматичним матеріалом; місце виконання – класна вправа; режим виконання – груповий.

Інструкція: Write questions using the present perfect continuous or present perfect. Work in pairs. Ask and answer the questions.

Do /you/ use/ a desktop computer or laptop?

How long/you/use/ computer?

How long/you/ register in social networks?

How many/ electricity/your computer/consume/this month?

How well/you/understand/ the principle of working with a computer?

Вправа 3

Мета: засвоєння нових лексичних конструкцій з теми

Тип: комунікативна, рецептивно-репродуктивна, робота з граматичним матеріалом; місце виконання – класна вправа; режим виконання – груповий.

Інструкція: Cut the table into individual cards. Students learn expressions in English and their translation into Ukrainian at home. students are divided into two teams. Players from each team take turns drawing cards and translating expressions into English. If the translation is correct, the team receives a bonus (2 points). The hint removes 1 point from the team. At the end of the game, the total number of points for each team is calculated. The winner is, of course, the team that managed to score more points (appendix 3).

Вправа 4.

Мета: засвоєння нової лексики, формування комунікативного уміння висловлюватися на задану тему.

Тип: комунікативна, рецептивно-репродуктивна, робота з лексичним матеріалом; місце виконання – класна вправа; режим виконання – груповий.

Інструкція: Read the text «Computers - a new era of technology». In small groups (3-4 students), make a list of 5 words from the suggested text that are associated with the term «Computer Science». Then compare the lists of words in different groups and select the most common ones (appendix 4).

Вправа 5

Мета: засвоєння учнями навичок читати спеціальні тексти з Інтернету з розумінням загального змісту.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – домашня вправа; режим виконання – груповий.

Інструкція: Webmasters use different tools for creating websites. The following Internet resources contain information about Java Script, HTML, Notepad, Netscape Composer, Microsoft Front Page, and Macromedia Dreamweaver. Read two of them and build a table.

Task for Student A: Read the texts about Macromedia Dreamweaver and HTML, fill in the table below and send it to Students B and C.

Task for Student B: Read the texts about Java Script and Microsoft Front Page, fill in the table below and send it to Students A and C.

Task for Student C: Read the texts from the proposed sites (appendix 5).

№	Uniform Resource Locator
1	http://www.w3.org/MarkUp/MarkUp.html#historical
2	https://books.google.com.ua/books?isbn=0672322056
3	https://www.javascript.com/
4	http://www.ed.uiuc.edu/courses/ci235/tutorial/composer/index.html
5	http://notepad.org/
6	http://www.adobe.com/products/dreamweaver

Work in your team.

Вправа 6

Мета: введення функціональної лексики презентації.

Тип: умовно-комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – домашні вправи; режим виконання – індивідуальний.

Інструкція: Study the Structure and Vocabulary Aid which will help you produce logical and persuasive pieces of argumentative writing on different issues of your project work (appendix 6).

Structure and Vocabulary Aid

Purpose for link	Linking devices
Show time / sequence	finally, first, subsequently, second
Show importance	first, next, most significant, least
Contrast	however, although, on the other hand, but
Add ideas	another, again, additionally, furthermore, moreover
Show cause and effect	since, thus, so, as a result, therefore, hence, consequently,
Give illustration	then
Indicate a summary	for example, in illustration, specifically in brief, finally, to conclude, in fact, on the whole

Вправа 7

Мета: введення функціональної лексики; засвоєння учнями навичок читати спеціальні тексти з розумінням змісту прочитаного.

Тип: умовно-комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – домашні вправи; режим виконання – індивідуальний.

Інструкція: Work in work in pairs. Edit the text filling in the gaps with the correct linking words from the list on the cards:

Without	after	when	when
with	during	also	

Learning to relax the hands and arms ____ working _____ computers, and often _____ an interruption to normal work pace, is an important component of micropauses. _____ important is changing the focal length of the eyes, which can be achieved by looking at an object in the distance. _____ computer work, these micropauses can involve resting the hands of the lap or desktop hand-rest when re-reading material on the screen, looking up to speak to someone, or looking out the window to _____ the focus of the eyes _____ using the phone.

Write an Opinion essay on the topic: Technological Literacy in the Modern World (appendix 7).

Вправа 8

Мета: використання функціональної лексики; засвоєння учнями навичок висловлювати думку на задану тему; оволодіння навиками створення презентації.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – групова.

Інструкція: Make presentations on: 1) IT technology in the modern world; 2) youth and the world of mobile communication; 3) social media around the world. Try to look persuasive making use of appropriate language means offered by the Vocabulary and Structure Aid and following the accepted rules.

Вправа 9

Мета: формування навиків діалогічного мовлення; оволодіння новою лексикою з предмету.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – груповий.

Інструкція: Practise the dialogue, and then make up your own dialogues on the similar subject.

Oleksii: Hi, Oleg today my dad buy a computer for me, would you like to see?

Oleg :Yes off course Oleksii. Do you know how the computer are working?

Oleksii: I didn't used computer in my life, can you help me?

Oleg: Yes off course. You know computer are very helpful in our life, I think in future at the place of teacher computer teach us. Due to the improvement of computer intelligence our work are becoming easy to do and everything is so interesting.

Oleksii: Yes Oleg, sometimes i also think about it, thanks for your help Oleg. You are my good friend.

Вправа 10

Мета: оволодіння навиками писати інструкцію, а також представляти її за допомогою блок-схеми.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – групова.

Інструкція:

Task for Students: Present all the steps you should take to compose your an account and email. Write work instructions according to the sample:

How to write step-by-step instructions

1. Describe the detailed instructions for the work. Identify roles and responsibilities.
2. Give each activity its own title.
3. One role activities. ...
4. Number each step.
5. Use consistent formatting.
6. Document control-Version#, Date ,Doc name, Detail of change, Review date, etc.

Send work instructions to your teacher (appendix 8).

Then read carefully all instructions and decide which one corresponds to your flowchart better

Task for student A: Present the best instruction on the smart board.

Вправа 11

Мета: навчити писати звіт про проектну роботу, який повинен охоплювати як роботу міні-групи, так і кінцевий продукт (дослідження проблеми).

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – домашня вправа; режим виконання – груповий.

Інструкція: Working in your team, prepare and write a report on your project following the steps below.

Working in your team, prepare and write a report on your project («Computer and mobile phone in the life of modern man») following the steps below.

Step 1. Study the Hints and Strategies:

Hints and Strategies

Report writing is an essential skill for high school students. Report Writing is a well-organized writing process result that needs enough skill, research, and details.

This report writing process is usually time-consuming quick and often requires a detailed research for which the report writer may have to visit places, meet people and find a solid conclusion at the end of the day to write a good report.

There is little room for creativity in the report writing structure as the main focus is to enlighten the readers about a matter or issue and make the whole thing self-explanatory for easy understanding.

Report writing is required in various sectors. Project reports analyse data, present results and conclusions, and make recommendations in a logical, precise and accessible manner.

You should understand the purpose of each section and be able to use appropriate language means presented in the table (appendix 9).

Step 2. Get ideas by brainstorming and discussion: think about the issues which should be highlighted, outline sections and headings, distribute roles.

Step 3. Write a version and present it in the chat.

Step 4. Read your teammates' parts of the report.

Step 5. Work out and edit your report.

Step 6. Send your revised version to the teacher.

Feedback: student → student, teacher → student (commentary)

Вправа 12

Мета: використання функціональної лексики; засвоєння учнями навичок користування словником; вміння орієнтуватися в тексті на ІТ тематику.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – індивідуальна.

Інструкція: Translate the words in brackets into English (appendix 10). Use the words below.

Software production, company, programs, graphics interface, operating system, software applications, databases, networking, spreadsheets, e-mail, word processing, multimedia

Вправа 13

Мета: формування навиків діалогічного мовлення; оволодіння новою лексику з предмету; вміння орієнтуватися в тексті на ІТ тематику.

Інструкція: Answer the questions before exercise 12 (appendix 10).

Questions:

1. Who founded the Company?
2. When was Microsoft founded?
3. What does the company produce?
4. What was the first Microsoft operating system that dominated the PC market?
5. How many Windows operating systems did Microsoft release?
6. Is it a rich company?
7. Does the Company dominate the PC market?

Вправа 14

Мета: формування навиків діалогічного мовлення; вміння орієнтуватися в тексті ІТ тематики.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – групова.

Інструкція: Read the text (appendix 11). Ask questions about the text. Ask questions according to the sample

1. What means of telecommunication do you know?
2. Why do we try to develop all types of telecommunication?
3. Can we connect to the Internet using our cell phone today?
4. What was invented late in the nineteenth century?
5. What technology made a great contribution to a long-range communication?
6. Was there wireless telegraphy as a means of regular communication before the outbreak of the First World War?
7. What new telecommunication services do you know?

Вправа 15

Мета: повторення граматичних структур на прикладі ІТ текстів.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – індивідуальна.

Інструкція: Use the correct form of the verb «to be» in the following sentences.

	Present	Past	Future
He/she/it (3 ос., однина)	is	was	Will be
I	am	was	
We/you/they	are	were	

а) An application is/are a program designed to fulfill a particular purpose.

б) A program are/is a series of coded software instructions to control the operation of a computer or other machine.

в) A cursor am/is a movable indicator on a computer screen.

г) A keyboard is/are a panel of keys that operate a computer or typewriter.

д) A mouse pad are/is a piece of rigid material on which a computer mouse is moved.

е) Files are/is collections of data, programs, etc., store in a computer's memory or on a storage device under a single identifying name.

Вправа 16

Мета: розвиток уважності; вміння пошуку в спеціальному тексті підтвердження/заперечення поставленого висловлювання.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – групова.

Інструкція: Define sentences as true (B) and false (H).

а) The abacus was the first type of the computer. ____

б) The use of the computer depends on basic numerical calculations. ____

в) Binary codes belong to images, sounds, and words. _____

Вправа 17

Мета: засвоєння граматичних структур на прикладі використання спеціальних текстів.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – групова.

Інструкція: Fill in the blanks with the appropriate word in the required Present Simple form (V / Vs / es).

Every computer supports (Present Simple) some form of input, processing, and output. enable aid evolve calculate 1. He's written a piece of software which _____ your tax returns for you. 2. Let's have a closer look at how the computer technology _____. 3. Computerization _____ us to do away with a lot of paperwork. 4. Many books and learning programs _____ us in achieving our goal.

Вправа 18

Мета: розвивати комунікативні навички; використання нової лексики з ІТ тематики.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – групова.

Інструкція: Read the title and say what will be discussed in the text. Use the following phrases to answer:

- I suppose the text is about _____
- I think _____
- I guess _____
- In my opinion _____

Internet and Modern Life (appendix 12)

Indicate in the text a speech that gives feedback on such nutrition

1. What is the Internet?
2. When and where did the history of Internet begin?
3. Why was the Internet designed?
4. What is modem?
5. Where are most of the Internet host computers?
6. What is the accurate number of internet users?
7. What is the most popular Internet service today?

Вправа 19

Мета: вивчення лексичного матеріалу; використання лексики з ІТ тематики.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – групова.

Інструкція: From the list below, select the words and phrases that relate to the topic of computer technology

A message of processing, post-graduate student, a computer's memory, a storing of information, undergraduate, to introduce, foreign (modern) languages, to use, to increase, a purpose, to train, electronic mail, learning programs.

Вправа 20

Мета: вивчення лексичного матеріалу; використання лексики з ІТ тематики.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – групова.

Інструкція: Give the English equivalents for:

Інформаційна наука, засіб розвитку, комп'ютерна технологія, стимулювати інтерес до навчання, робити більш серйозним навчання нових предметів, для вивчення інформатики.

Вправа 21

Мета: засвоєння лексики; навчити розгадувати кросворди, які містять терміни з ІТ тематики.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – індивідуальна.

Інструкція: Based on the text (appendix 13) make a short dictionary of computer terms

Вправа 22

Інструкція: Solve the crossword puzzle (appendix 14)

Horizontally:

3. An image created by light falling on a light-sensitive surface.
4. Artificially created or enhanced images
6. A computer build up a picture from a series of building blocks called
9. The number of distinct pixels in each dimension
10. The picture that is presented by two digital colors, black and white
11. The visual perceptual property corresponding in humans to the categories called red, green, blue, and others

Vertically

1. Computers are generally structured to work in groups of eight bits, which is called a.
2. A computer program that is used primarily to calculate rendering effects on graphics hardware with a high degree of flexibility.
5. A programmable machine designed to automatically carry out a sequence of arithmetic or logical operations.
7. Visual presentations on some surface
8. A screen that displays output from a computer

Вправа 23

Мета: засвоєння лексики; навчити виявляти в запропонованому ряду лишні слова.

Тип: комунікативна, рецептивно-продуктивна; місце виконання – класна вправа; режим виконання – групова.

Інструкція: Find the superfluous in a number of words and delete it

- 1) social networks, global network internet, e-mail;
- 2) higher education, sculpture, university, knowledge assessment
- 3) processor, memory, system unit, endogenous intoxication

Вправа 24

Мета:

Тип: рецептивно-продуктивна комунікативна.

Інструкція: You are representatives of a fund of innovation and development. Your task is to discuss the innovative ideas that some inventors have submitted for your consideration and decide which three ideas are worth funding. How can these ideas be useful? For whom? Check the information on the Internet, make use of the specific vocabulary.

1) Slides beside stairs.

2) Anti-tangle earphones.

3) Pizza-vending machine

4) Rotating seats. Benches that you can rotate using the handle so you can sit on a dry area if it has rained.

5) Backpack with built-in hoodie

Вправа 25

Мета: навчити учнів самооцінці та взаємооцінці проектної діяльності в умовах впровадження програми з формування предметно-мовного інтегрованого навчання.

Тип: рецептивно-продуктивна комунікативна; місце виконання – домашні вправи; режим роботи індивідуальний.

Інструкція: Participate in the survey which aims at evaluating online learning environment. Create a questionnaire for each other, include questions about the importance of the computer in the life of the student. Answer the questions

concerning its relevance to your teaching, reflective thinking, tutor support, interactivity, peer support, interpretation of students' messages.

Students fill in an electronic questionnaire.

Draw conclusions. Prepare a report.

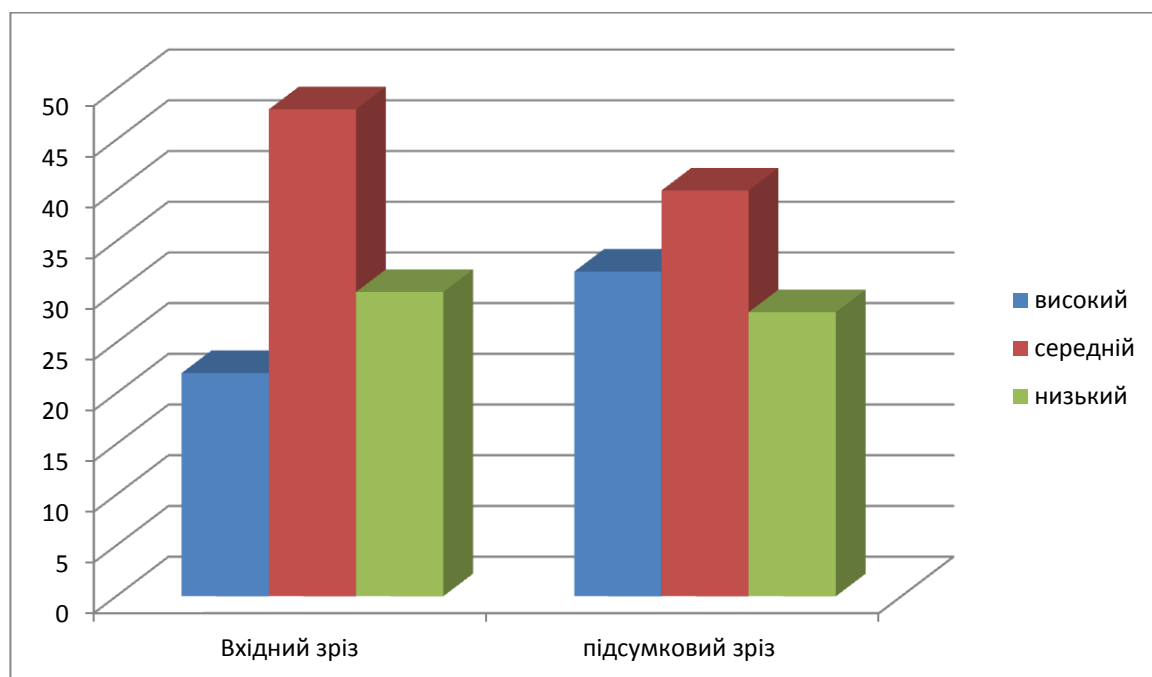
Рефлексивно-підсумковий етап був проведений у співпраці з учнями. За спільними висновками, метод CLIL слугує потужним фактором мотивації до англomовного спілкування та робить процес пізнання більш захоплюючим. Окрім того, необхідність роботи з автентичними джерелами різного формату є сприятливим фактором кращого засвоєння лексичного матеріалу, в тому числі термінології та специфічної лексики.

Спільним висновком є також і те, що учні поки що не готові повністю брати на себе ініціативу у груповій дискусії, викладач все ж відіграє провідну роль у цьому процесі. Це частково пов'язано з тим, що навички керування дискусією вимагають окремої підготовки і тренування, а також з тим, що учні часто переходять на рідну мову у процесі дискусії через недостатність словникового запасу. У цьому випадку викладач може виконувати роль асистента і фасилітатора.

Важливим є і логістичний аспект – відповідне розміщення мікрогруп, створення пар для діалогів, організація простору, переміщення по аудиторії, регламент, частота взаємодії один з одним, залучення кожного до процесу діалогу, індивідуальний мовленнєвий внесок тощо.

Підсумковий зріз підтвердив ефективність запровадження методу CLIL у практику навчання іноземних мов. Показники змістилися з середнього рівня на високий (показники високого рівня зросли на 10%, а показники середнього рівня впали на 8%), низький рівень зменшився на 2%. Зокрема, учні розвинули навички аналітичного читання, покращили комунікативну культуру, а також змогли активізувати аналітичне, критичне мислення та навички роботи з інформацією.

Порівняльний аналіз рівня предметно-мовної компетентності учасників пробного навчання

Більш активними під час обговорення виявилися студенти з високим рівнем мовленнєвих компетенцій. Важливим, однак, було дотримання принципу рівномірного розподілу мовленнєвої ініціативи і мовленнєвої продукції. Студенти уникали монополізації та перебивань, заохочуючи менш активних учасників до діалогу.

Загалом, проведене нами пробне навчання підтвердило ефективність застосування методу CLIL для мовленнєвого розвитку учнів. Через задіявання форм роботи, які були орієнтовані на вищі рівні мислення, учні мали змогу краще розкритися, генерувати ідеї, ділитися міркуваннями, тобто здійснювати ті операції, які не є затребуваними у

Найбільшим здобутком практичного етапу пробного навчання ми вважаємо підвищення рівня критичного мислення та мотивації до спілкування англійською мовою.

З метою вивчення думки учнів про запроваджену методику, а відтак і отримання додаткової інформації щодо перспективності даного методу, нами був застосований метод інтерв'ювання: учні відповіли на запитання «Чи вважаєте Ви метод CLIL ефективним у вивченні іноземних мов і чи хотіли би

Ви відвідувати інтегровані уроки?». Контент-аналіз відповідей учнів дав можливість сформулювати три основних групи мотиваційних маркерів, які представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.5.

Мотивація учнів до навчання у форматі CLIL

Спрямованість мотивації	%	Специфічні мотиваційні маркери
Прагматичний фактор	14%	Стати більш обізнаним й цікавим співрозмовником, який здатен підтримувати інтелектуальну бесіду і, таким чином, мати більшу соціальну привабливість.
	20%	Здобути знання, які можуть бути корисними у професійному спілкуванні і підвищити статус й авторитет.
Всього:	34%	
Когнітивний фактор	8%	Вивчення лексики і матеріалу, який ніколи не застосовується у традиційних курсах загальної англійської мови.
	18%	Доповнення змісту курсу загальної англійської мови, розширення загальних знань на противагу вивчення лексики, що описує вже давно відомі і звичні явища повсякденного життя.
	10%	Отримання цікавої «інсайдерської» інформації щодо структури, механізмів дії, історії тих чи інших явищ.
Всього:	36%	
Мотивація росту	8%	Особистісний ріст та самоактуалізація шляхом вивчення принципово нових речей, які не відомі широкому загалу.
	11%	Набуття впевненості через внутрішнє відчуття росту, яке виникає через

розширення світогляду.

11% Збагачення загальної обізнаності, мовних знань та розвиток комунікативних компетенцій, самоаналіз і саморефлексія.

Всього: 30%

Як бачимо, показники факторів мотивації розподілилися майже рівномірно: когнітивний фактор є домінантним у загальній структурі мотивації (36%), це пов'язано передусім із прагненням учнів до отримання нової цікавої інформації: деякі з опитаних висловили думку про те, що на уроках англійської мови вивчаються і обговорюються ті явища повсякденного життя, які є загальновідомими і зрозумілими, і процес навчання полягає у вивченні іншомовної лексики для їхнього опису, а CLIL, окрім мовного матеріалу, вводить ще і нову інформацію. Наведемо деякі приклади висловлювань учнів, які взяли участь у пробному навчанні:

Уривок інтерв'ю 1:

Учень 1: Матеріал, який ми вивчали під час пробного навчання, допомагає визначити наше ставлення до тих чи інших речей, тобто пізнати себе у якомусь плані. Це свого роду самовідкриття.

Учень 2: Важливим є те, що при вивченні змісту інших предметів на уроках англійської мови ми менше зосереджуємося на грамотності мовлення, ми використовуємо мову для пізнання і спілкування.

Учень 3: Для мене це приємний челендж – до 11 класу я вже, як на мене, встиг вивчити англійську мову. Навіть підготовка домашніх завдань не займає багато часу, я почуваюся дещо розслабленим. Тому вважаю для себе корисним застосовувати мову для пізнання чогось нового.

Підсумковий зріз засвідчив якісний приріст у предметно-мовленнєвій компетентності.

На переконання педагогів, впровадження предметно-мовного інтегрованого навчання демонструвало мотиваційні зміщення серед учнів в бік зростання; вони стали більш обізнаними та цікавими комунікантами, здатними вести інтелектуальну розмову і, таким чином, бути більш привабливими; знань, набути на уроках проведених за методикою CLIL, були корисними у контексті спілкування, навчання, а також, на переконання самих школярів, можуть бути використані для кар'єрного розвитку в майбутньому; розширили словниковий запас та знання контенту.

Різнобічне і ґрунтовне вивчення проблеми впровадження методики CLIL дало можливість виявити сновні умови, яких слід дотримуватися для успішної реалізації інтегрованого навчання: 1) володіння мовою учнями старшої школи повинно бути достатнім для того, щоб зрозуміти мовно навантажені та академічні теми; 2) матеріал курсу повинен містити посилання на знання, які будуть корисні для навчання та майбутньої професійної діяльності або хоча б містять цікаву, нову та оригінальну інформацію, яка може розширити обізнаність старшокласників про навколишній світ.

Коментарі вчителів дають підстави стверджувати, що впровадження предметно-мовного інтегрованого навчання у вітчизняних закладах освіти зазнає низку труднощів і перешкод, серед яких слід відзначити такі: недостатня кількість педагогічних ресурсів, які знайомі і володіють методикою предметно-мовного інтегрованого навчання (CLIL); невідповідна підготовка і відсутність

підвищення кваліфікації фахівців, складнощі у підборі матеріалів для викладання іноземної мови за програмою CLIL, потреба подолання побоювань та спротиву з боку батьків до вищезазначеного підходу.

На нашу думку, у контексті функціонального оволодіння іноземною мовою та поширення принципу інтегрованості навчання у загальноосвітніх школах методика CLIL є виправданою і перспективною, про що засвідчує широке та успішне її застосування в освітньому просторі майже в усьому світі.

Вивчення думки педагогів щодо доцільності впровадження методики CLIL у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи говорить про те, що предметно-мовне інтегроване навчання як засіб розвитку мовленнєвих умінь учнів старшої школи має великий потенціал і може застосовуватися за певних умов. Формування бінарних знань старшокласників у процесі вивчення іноземної мови та одного із шкільних предметів має здійснюватися шляхом реалізації поєднання оптимальних педагогічних умов. Наведемо ті з них, які на нашу думку, є найбільш ефективними для формування комунікативної компетенції учнів старшої школи:

- доповнення змісту окремих тем програм іноземної мови із навчальними компонентами інших дисциплін («Математика», «Біологія», «Інформатика» та ін.), до складу яких входять питання організації спілкування педагога з учнями та учнів між собою;

- використання інноваційних прийомів і методів проведення різних занять, спрямованих на формування комунікативних навиків старшокласників;

- забезпечення психологічного комфорту під час комунікативної взаємодії в процесі навчання і виховання за методикою CLIL.

Таким чином, педагогічні умови формування англomовних комунікативних навиків учнів старшої школи за умов впровадження предметно-мовного інтегрованого навчання доповнюють і взаємозумовлюють одна одну, утворюючи комплекс, що створює можливість досягнення поставленої мети: залучення старшокласників до активної комунікативної діяльності у ході опанування шкільних предметів іноземною мовою; розробка спеціальної системи комунікативних ситуаційних задач; реалізація міждисциплінарних зв'язків на

уроках іноземної мови; безперервний моніторинг процесу формування іношомовних комунікативних навиків старшокласників; впровадження і застосування інноваційних технологій навчання.

Предметно-мовне інтегроване навчання вирішити ще одну проблему – низьку мотивацію і пізнавальну активність учнів у навчанні. Ця проблема посилюється тим, що традиційна система навчання ставить учнів у пасивну ситуацію. Пасивне навчання спрямоване лише на наступне поширення інформації, а не на її аналіз, застосування. Використання CLIL, на наше переконання, допоможе перетворити учня на активного учасника навчального процесу, активувати його мислення, стимулювати до проектної роботи, наукових досліджень, навчить діяти у тісній взаємодії з іншими учасниками команди. Мотиваційний аспект має вирішальне значення для активації процесу навчання іноземної мови, він сприяє розвитку інтелектуальної діяльності і, в кінцевому підсумку, веде до підвищення ефективності процесу навчання.

Таким чином, можна прийти до висновку, що вивчення іноземної мови і немовного предмету одночасно є додатковим засобом для досягнення освітніх цілей і має позитивні боки як для вивчення іноземної мови, так і немовного предмета. Крім того слід зазначити соціальні, психологічні та економічні аспекти цього методу, які відповідають наміченим цілям світової спільноти виховувати компетентісну і різнобічно розвинену особистість.

Отже, у процесі проведеного дослідження виявлено фактори та психолого-педагогічні умови впровадження програми предметно-мовного інтегрованого навчання, дотримання яких у процесі оволодіння англомовними вміннями і навичками і предметними знаннями сприятиме ефективному формуванню англомовних комунікативних навиків учнів старшої школи. Проведені дослідження дозволяють зробити висновок про те, що практична і наукова актуальність розробки та застосування комплексу вправ на основі концептуальних основ CLIL з метою розвитку мовленнєвих умінь старшокласників полягає у розробці і впровадженні в освітній процес науково обґрунтованої програми пробного бінарного навчання, яка може бути використана у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи.

Висновки до другого розділу

Беручи до уваги на психолого-дидактичні та методичні принципи навчання англійської мови на основі принципів предметно-мовного інтегрованого навчання, а також техніко-дидактичні можливості новітніх ІКТ, розроблено систему вправ, спрямовану на формування у старшокласників мовних (лексичних, граматичних), мовленнєвих умінь (читання, говоріння, письмо) і проектних навиків (творчих, комунікативних, інтелектуальних). Вправи поділені за такими основними критеріями: ступінь комунікативності, вмотивованість, ступінь керування, спрямованість на прийом або видачу інформації, забезпечення опорами, спосіб організації, місце виконання.

З метою вивчення думок вчителів щодо доцільності впровадження предметно-мовного інтегрованого навчання в навчально-виховний процес старшої школи використано метод опитування. Для проведення дослідження було розроблено анкету, спрямовану на вивчення практики оцінювання мовленнєвого розвитку учнів старшої школи при інтегрованому навчанні з предмету і мови за умов впровадження CLIL.

У результаті анкетування учителів отримано наступне: у практиці вчителів, як показав аналіз результатів анкетування, досвід впровадження інтегрованих уроків за методикою CLIL є корисним та ефективним (70 % опитаних педагогів), проти впровадження предметно-мовного інтегрованого навчання зголосилося 30 % вчителів.

Вивчення наукової літератури з проблеми, а також думок вчителів виявило, що створення комплексних курсів CLIL для учнів старшої школи вимагає значних зусиль з боку викладачів як іноземної мови, так і спеціальних предметів. Вести такий курс повноцінно зможе тільки педагог, який професійно підготовлений в обох напрямках, тому на даному етапі існує серйозна кадрова проблема, яка може бути вирішена тільки в рамках великого довгострокового проекту з одночасною участю як спеціальних кафедр і кафедри іноземних мов, так і адміністрації школи.

Найбільших успіхів в даному напрямі зможуть досягти ті освітні заклади, де подібна діяльність активно підтримується керівництвом, оскільки для цього потрібно, щоб фахівець-предметник і викладач іноземних мов разом створювали програму курсу і працювали за єдиним змістом, одночасно вирішуючи завдання вдосконалення інтелектуальних та академічних вмінь старшокласників, що і передбачає CLIL.

Подібний підхід пов'язаний з низкою труднощів організаційного характеру (розбіжність розкладів, недостатній рівень володіння іноземною мовою у співробітників спеціальних кафедр, необхідність постійного виділення додаткового робочого часу на обговорення і т.п.). Тому застосування CLIL в загальноосвітніх школах представлено поки відносно невеликим числом прикладів експериментального навчання, бо лише в окремих випадках один і той самий вчитель може виступати як викладач і мови, і спеціального предмету. Найчастіше це викладачі іноземних мов, що успішно засвоїли предметну область, в основному з інформатики, економіки та гуманітарних предметів. Глобальне вирішення даної проблеми лежить в області державної політики у сфері освіти і вимагає окремої програми підготовки педагогічних кадрів. На даний період часу розробка і проведення уроків білінгвального навчання за принципами CLIL може здійснюватися тільки при сприятливому для цього збігу обставин.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

На основі дослідження теоретико-методологічних аспектів поняття предметно-мовного інтегрованого навчання та аналізу підходів до його впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи можемо зробити певні узагальнення.

1. У старшому шкільному віці провідну роль відіграє спілкування з однолітками в контексті власної навчальної діяльності учня-старшокласника. З огляду на це мовленнєвий розвиток здійснюється в процесі комунікативної взаємодії. Уроки іноземної мови на старшому ступені навчання в школі мають певну специфіку, яка ґрунтується на вікових особливостях учнів, і з завдань, які стоять перед цим періодом, зі змісту.

2. Сучасна школа готує учня до життя в сучасному суспільстві через розвиток у нього компетенцій. У мовному навчанні основною компетенцією є іншомовна комунікативна компетенція в сукупності її складових: мовна компетенція; мовленнєва компетенція; міжкультурна компетенція; компенсаторна компетенція; навчально-пізнавальна компетенція.

3. Мовленнєва компетенція ґрунтується на таких видах компетенцій: компетенція у говорінні (охоплює компетенцію в діалогічному та монологічному мовленні); лексична (лексичні знання і мовленнєві лексичні навички); граматична (граматичні знання і мовленнєві граматичні навички); фонологічна (фонетичні знання та мовленнєві слуховимовні навички). Одним з методів розвитку цих компетенцій може стати інтеграція предметів.

4. Предметно-мовне інтегроване навчання (CLIL) – це дидактична методика, яка дає можливість сформувати в учнів іншомовні лінгвістичні та комунікативні компетенції в тому ж навчальному контексті, в якому у них відбувається формування і розвиток загальнонавчальних знань і навиків.

5. Методика предметно-мовного інтегрованого навчання передбачає застосування різних форм, методів і прийомів навчання, які враховують індивідуально-психологічні характеристики учнівської особистості, рівень

сформованості компетенцій, потреби навчальної діяльності, створюють сприятливі умови для розвитку особистості учня старшої школи.

6. Методика CLIL в умовах загальноосвітньої школи відкриває низку можливостей: вільне володіння іншомовними компетенціями як у повсякденному, так і в професійному спілкуванні; необмежений доступ до інформаційних ресурсів; можливість вільного спілкування з іноземними однолітками; залучення педагогів із зарубіжних країн; розширення міжнародного наукового співробітництва; перехід вітчизняних шкіл в розряд інтернаціональних центрів освіти і науки; підготовка різнобічно розвиненої особистості, здатної надалі брати участь в міжмовній та міжкультурній комунікації; можливість продовження освіти за кордоном; міжнародний обмін досвідом в освітній сфері діяльності.

7. До ризиків впровадження CLIL слід віднести такі: складності при організації навчального процесу; збільшення навантаження, як на учнів, так і на вчителів; на ранній стадії впровадження CLIL викладання шкільних предметів іноземною мовою може негативно позначитися на процесі засвоєння самого предмета.

8. В результаті отриманих даних з'ясовано, що переважна більшість учнів знаходяться на середньому рівні мовленнєвого розвитку. Такий рівень є оптимальним для впровадження методики CLIL. Інтегровані уроки забезпечать зростання мотивації старшокласників, призведуть до зростання активності, креативності учнів старшої школи, сприятимуть глибшому розвитку мовленнєвих умінь та комунікативних навичок старшокласників.

8. Метою практичної частини дослідження стало опрацювання ефективної системи вправ з формування англomовної комунікативної компетентності учнів старшої школи, яка дозволила б удосконалити процес англomовної підготовки, більш гнучко і швидко досягати високого рівня сформованості англomовних мовленнєвих навичок старшокласників. Об'єктом дослідження послужив процес розвитку англomовних мовленнєвих умінь старшокласників за умов впровадження методики CLIL та використання засобів інформаційно-комунікативних технологій.

9. Розробка системи вправ на розвиток мовленнєвих умінь учнів старшої школи на уроках англійської мови з використанням предметно-мовного інтегрованого навчання здійснювалася із дотриманням такими дидактичних принципів: наочності; посильності; міцності; свідомості; науковості; активності; індивідуалізації; принцип виховного навчання; комунікативності; взаємопов'язаність навчання видів мовленнєвої діяльності; урахування рідної мови.

10. Запропонований комплекс вправ з формування предметно-мовного інтегрованого навчання як засобу розвитку мовлення учнів старшої школи враховує ключові аспекти CLIL і способи їх реалізації на практиці, а саме: культурний аспект (вивчення і розуміння культури інших країн; розвиток навичок міжкультурного спілкування; вивчення особливостей сусідніх країн; розширене розуміння культурних взаємин); соціальний аспект (підготовка до інтернаціоналізації, особливо в рамках європейської інтеграції; можливість здати іспит на отримання сертифіката міжнародного зразка; підвищення освітнього рівня в рамках шкільної програми); мовний аспект (підвищення загального рівня мовної компетенції; розвиток комунікативних навичок; поглиблене розуміння як рідної, так й іноземної мови; розвиток зацікавленого ставлення як до рідної, так і до іноземної мови; використання іноземної мови для прикладних цілей); предметний аспект (можливість бінарного навчання, різнобічного вивчення предмета; доступ до спеціальної предметної термінології за допомогою іноземної мови; підготовка до подальшого навчання або до роботи); навчальний аспект (можливість використання різних навчальних стратегій; використання різних методів і форм класної і домашньої роботи; підвищення мотивації учнів до оволодіння іншомовним матеріалом і знаннями з іншого предмету).

11. Мета розробленої системи вправ, орієнтованої на предметно-мовне інтегроване навчання, полягала в ознайомленні учнів старших класів з новою лексикою по темі «Computer science», формуванні вміння сприймати текст і скласти на його основі візуальну опору (інтелектуальну карту), що знайшло відображення в розроблених тренувальних вправах. Тренувальні вправи були

націлені на розуміння і аналіз змістовного плану тексту, аналіз лексико-граматичних структур, вивчення нового лексичного матеріалу і роботу з новою для учнів структурою інтелектуальної карти (mind-map).

12. Розроблена система вправ пробного навчання із використанням принципів предметно-мовного інтегрованого навчання покликана підвищити рівень комунікативних компетенцій старшокласників, задовольняючи когнітивно-мовні виклики представників учнівського колективу з високими досягненнями.

13. Завдяки впровадженню методики CLIL відбувається розвиток в учнів старшої школи лінгвістичних і комунікативних компетенцій з урахуванням сучасного формату, необхідного для успішного особистісного, загальнокультурного і професійного розвитку учнів. CLIL на уроках забезпечує можливість взаємодії на іноземній мові, не вимагаючи додаткового часу в навчальному плані. Таким чином, ми прийшли до висновку, що CLIL є оптимальною технологією посилення мовного навчання в умовах загальноосвітньої школи.

СПИСОК ВИКОРАСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архипенкова А. Ю. К проблеме изучения английского языка в аспекте глобального общения. *Вестник Российского университета дружбы народов*. 2012. № 3. С. 70-76.
2. Батурина Н. В., Руковишников Ю. С., Батунова И. В. Использование приемов, методов и моделей системы CLIL в процессе обучения английскому языку студентов бакалаври ата. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2017. № 10-1 (64). С. 9-13.
3. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.
4. Венєвцева Є. В. Основні складові поняття «білінгвальна культура спілкування». *Витоки педагогічної майстерності* / Полтавський нац. пед. ун-т ім. В.Г. Короленка. 2014. Вип. 14. С. 22-26.
5. Вікович Р. І. Методика навчання студентів мовних спеціальностей аудіювання англomовних теленовін : дис. канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2010. 359 с.
6. Вопяшина С. М., Кириллова А. В. Обучение иностранному языку в неязыковом вузе: компетентностный подход. Основные принципы реализации. *Азимут научных исследований: педагогика и психология*. 2016. Т. 5. № 4. С. 94-97.
7. Глухова Л. В. Управление знаниями: дивергентный поход. *Вестник Поволжского государственного университета сервиса. Серия: Экономика*. 2013. № 3. С. 165-168.
8. Григорьева К. С., Салехова Л. Л. Content and Language Integrated Learning как основа формирования профессиональной иноязычной компетенции студентов технических вузов. *Иностранный язык для профессиональных целей: традиции и инновации*: сб. ст. II заоч. Республ. Симпозиума. Казань: КФУ. 2013. С. 89-94.
9. Григорьева К. С., Салехова Л. Л. Реализация принципов предметно-языкового интегрированного обучения с помощью технологий Web 2.0 в

технічному ВУЗе. *Вестник РУДН. Серія «Інформатизація освіти»*. 2014. № 2. С. 11-18.

10. Гудкова С. А., Буренкова Д. Ю. Методологія CLIL: переваги та недоліки практичного використання в університеті. *Актуальні проблеми теоретичної та прикладної лінгвістики та оптимізація викладання іноземних мов* : IV Міжнародн. наук. заоч. конф. Тольятті, 2014. С. 167-173.

11. Гудкова С. А., Буренкова Д. Ю. Методологія впровадження CLIL-технологій в систему вищої освіти. Тольятті: Кассандра. 2016. 386 с.

12. Гудкова С. А., Буренкова Д. Ю. Перспективи практичної реалізації CLIL-технологій в навчальній середі університету. *Вектор науки ТГУ. Серія: Педагогіка, психологія*. 2015. № 2 (21). С. 34-37.

13. Гулай О. В., Вергун І. В., Трифонова О. М. Використання інтегрованого курсу при формуванні дослідницької компетентності учнів в циклі природничих дисциплін. *Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти; відп. за вип.: М.І. Садовий / ЦДПУ ім. В. Винниченка*. 2017. Вип. 12, Ч. 1. С. 55-61.

14. Державні стандарти. – URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/derzhavni-standarti>

15. Заболотна М. І. Методика навчання аудіювання англійськомовних публіцистичних текстів старшокласників в умовах профільного навчання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філології. Київ, 2015. 210 с.

16. Загальна психологія : підручник / за заг. ред. С. Д. Максименка. 2-ге вид., переробл. і доп. Вінниця : Нова Книга, 2004. 704 с.

17. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе. Москва : Просвещение, 1991. 222 с.

18. Каракатсаніс Т. Методи ознайомлення з іноземномовним змістом концептів в рамках імплементації підходу CLIL. – URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/kafedra-praktychnoi-psykhologii/486-naukovi-konferentsii-tdpu/international-scientific-and-practical-internet-conference-foreign->

language-in-professional-training-of-specialists-issues-and-strategies/section-2-foreign-language-teaching-techniques/6049-metody-oznayomlennya-z-inshomovnym-zmistom-kontseptiv-v-ramkakh-implementatsiyi-pidkhotu-clil.

19. Клец Т. Е. К вопросу об использовании предметно-языкового интегрированного обучения CLIL в системе иноязычной подготовки студентов. *Иностранные языки: лингвистические и методические аспекты*. 2015. № 30. С. 83-89.

20. Клюкина К. А., Петракова Л. Н. Билингвальное образование в настоящее время. *Научное сообщество студентов XXI столетия. Гуманитарные науки*: [сб. ст. по мат. XL междунар. студ. науч.-практ. конф.]. – URL: [https://sibac.info/archive/guman/3\(40\).pdf](https://sibac.info/archive/guman/3(40).pdf)

21. Ковальчук А. О. Из досвіду викладання білінгвальних дисциплін майбутнім магістрам у провінційному ВНЗ. *Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти*. 2010. Вип. 16. С. 108-115.

22. Концепція змісту освіти у контексті формування іншомовної професійної компетентності майбутнього фахівця природничого профілю. *Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції* : зб. матеріалів Міжнародної науковопрактичної конференції під патронатом ЮНЕСКО 22 – 24 квітня 2009 р. Київ-Житомир : КІМ, 2009. С. 522–529.

23. Концепція профільного навчання в старшій школі. – URL: http://mon.gov.ua/content/Нормативноправова_база/1456.pdf

24. Косс Е. В., Кириллова А. В. Формирование готовности к сдаче международного экзамена по английскому языку как один из инструментов эффективной подготовки конкурентоспособного специалиста в вузе. *Проблемы современной науки и образования*. 2016. № 15. С. 99-102.

25. Коченкова А. Н. Возможности профилизации преподавания иностранных языков с помощью применения элементов методики CLIL (интегрирование преподавания иностранного языка и других учебных дисциплин). – URL:

http://kochenkova.ru/publ/vozmozhnosti_profilizacii_prepodavaniya_inost

rannykh_jazykov_s_pomoshhju_primeneniya_ehlementov_metodiki_clil_i
ntegrirovaniye_prepodavaniya_inostrann/1-1-0-1

26. Лалетина Т. А. Интегрированный подход и использование предметно-языковой интеграции при обучении иностранному языку. *Международная научно-практическая конференция «Модернизация подготовки управленческих кадров России в контексте мировой системы образования»* : сборник материалов. – Красноярск: Сибирский федеральный ун-т, 2012. – URL: <http://elib.sfu-kras.ru/handle/2311/8574>.

27. Лаптева Т. Г. Некоторые аспекты использования методики CLIL при обучении иностранным языкам. *Интерэкспо ГЕО-Сибирь-2012* : VIII Междунар. науч. конгр., 10-20 апр. 2012 г., Новосибирск : Междунар. науч. конф. «Геопространство в социальном и экономическом дискурсе»: сб. материалов в 2 т. Новосибирск, 2012. Т. 1. С. 231–233.

28. Лисянська Т. М. Педагогічна психологія : Практикум : навч. посіб. Київ : Каравела, 2009. 211 с.

29. Литвишко О. М., Черноусова Ю. А. Компетентностно-ориентированная модель обучения: преимущества методики CLIL в преподавании профессионально-ориентированного английского языка. *Материалы научно-методических чтений ПГЛУ*. 2015. С. 44 – 47.

30. Лодатко Є. О. Педагогічні моделі, педагогічне моделювання і педагогічне вимірювання: that is that? *Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис*. 2011. Вип. 3, Т. 1. С. 339–344.

31. Лозниця В. С. Психологія і педагогіка: основні положення. навчальний посібник. Київ : “ЕксОб” 1999. 211 с.

32. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник. вид. 2-е, випр. і перероб. / кол. авторів під керівн. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2002. 328 с.

33. Методика формування міжкультурної іншомовної комунікативної компетенції: Курс лекцій: / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін.; за ред. С. Ю. Ніколаєвої. К. : Ленвіт, 2011. 344 с.

34. Микитенко Н. О. Феномен іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців нефілологічних спеціальностей. *Підготовка соціальних педагогів та соціальних працівників в Україні в контексті Болонського процесу* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 13–14 грудня 2007 р. Чернівці : Рута. С. 185–189.

35. Попова Н. В., Коган М. С., Вдовина Е. К. Предметно-языковое интегрированное обучение (CLIL) как методология актуализации междисциплинарных связей в техническом вузе. *Вестник Тамбовского университета. Серия Гуманитарные науки*. 2018. № 173. С. 29-42.

36. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб. : Питер, 2000. 720 с.

37. Салехова Л. Л., Данилов А.В. CLIL-интегрированное предметно-языковое обучение: концептуальная идея, преимущества, модели. *Казанская наука*. 2015. № 12. С. 226-229.

38. Сидоренко Т. В., Рыбушкина С.В. Интегрированное предметно-языковое обучение и его перспективы в российских технических вузах. *Образование и наука*. 2017. Т. 19, № 6. С. 182–196.

39. Скалкин В. Л. Иноязычно-речевая компетенция учащихся как объект контроля. *Контроль в обучении иностранным языкам в средней школе: Книга для учителя*. Москва : Просвещение, 1986. С. 43-50.

40. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Загальна психологія: підручник. Київ : А.П.Н., 2002. 462 с.

41. Сперанская Г. Л., Боровков Д. А., Шевалдышева Е. З. Возможности применения зарубежных инновационных технологий при обучении иностранным языкам. *Интеграция и повышение качества образовательных процессов как фактор модернизации экономики и промышленности Союзного государства*: материалы Международного научно-практического форума. Минск: БНТУ, 2013. С. 121-123.

42. Тарнаева Л. П., Баева Г. А. Предметно-языковая интеграция в системе лингвистического образования: pro et contra. *Язык и культура*. 2019. № 45. С. 280-298.

43. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти : навч. посібник. Київ : Фірма «ІНКОС», 2006. 248 с.
44. Титаренко И. Н. Проблема априорности знания и методология машинного обучения. *Гуманитарные и социально-экономические науки*. 2012. №3 С. 34-37.
45. Титова Ю. В. Функционально-направленное обучение грамматике английского языка как эффективный способ формирования коммуникативной компетенции. *Технологии обучения иностранным языкам в неязыковых вузах : материалы Межвузовской научно-практической конф.*, 3 февраля 2010 г., Ульяновск / отв. ред. Н. С. Шарафутдинова. Ульяновск : УлГТУ, 2010. С. 167-171.
46. Халяпина Л. П. Введение в дистанционное обучение иностранным языкам : учебное пособие / Л. П. Халяпина. – Кемерово : Кемеровский госуниверситет, 2012. – 406 с.
47. Халяпина Л. П. Интернет-коммуникация и обучение иностранным языкам : монографія. Кемерово «Кузбассвузиздат», 2015. 210 с.
48. Халяпина Л. П. Методическая система формирования поликультурной языковой личности. Кемерово «Кузбассвузиздат», 2016. 230 с.
49. Халяпина Л. П. Поликультурная языковая личность и способы ее формирования в процессе обучения иностранным языкам. *Библиографический указатель ИНИОН «Депонированные научные работы», раздел «Языкознание»*. 2015. № 7. С. 33-36.
50. Халяпина Л. П. Специфика Интернет-дискурса как структурной единицы Интернет-коммуникации. *Когнитивные и дискурсивные исследования в современной лингвистике : сборник научных трудов*. Кемерово: ГОУ ВПО «КемГУ», 2015. С. 89-93.
51. Халяпина Л. П. Трансформация концепта «языковая личность» в теории и методике обучения иностранным языкам. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/transformatsiya-kontsepta-yazykovaya-lichnost-v-teorii-i-metodike-obucheniya-inostrannym-yazykam.pdf>

52. Харламова Н. С. Методика формирования прогностических умений при обучении аудированию (нач. этап язык. вуза, англ. яз.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Москва, 1982. 223 с.
53. Царенкова В. В., Шпановская С. И. К вопросу о лингвистических преимуществах предметно-языкового интегрированного обучения. *Труды БГТУ. Серия 5: Политология, философия, история, филология*. 2016. № 5. С. 231-234.
54. Шишло М. З. Обучение будущих судоводителей аудированию в профессиональном радиообмене по УКВ на море: Английский язык, морская академия: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Москва : РГБ, 2003. 259 с.
55. Юрасова Е. С. CLIL технология на уроках английского языка. *Царскосельские чтения*. 2015. № XIX. С. 359-362.
56. Ball, P. Lindsay D. Teacher Training for CLIL in the Basque Country: the Case of Ikastolas – An Expediency Model. *CLIL in Spain: Implementation, Results and Teacher Training*. D. Lasagabaster and Y. Ruiz de Zarobe (Eds.). Newcastle, Cambridge Scholars. 2013. P. 162-187.
57. Content and language integrated learning in tertiary education: perspectives on terms of use and integration / O. Zarichna, S. Buchatska, L. Melnyk, T. Savchuk. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2020. № 7(1). С. 184–198.
58. Coyle D. CLIL. *A pedagogical approach from the European perspective*. 2014. P. 97-111.
59. Coyle D., Hood P., Marsh M. Content and Language Integrated Learning. Cambridge: Cambridge University Press. 2012. P. 24–25.
60. Cummins J. BICS and CALP: Empirical and Theoretical Status of the Distinction. *The University of Toronto*. 2008. P. 2-6.
61. Harrop E. Content and Language Integrated Learning (CLIL): Limitations and possibilities. The electronic version of the printing publication. URL: http://dspace.uah.es/dspace/bitstream/handle/10017/14641/Harrop_Content.pdf
62. Hutchinson, T. English for Specific Purposes: A learning-centered Approach. Cambridge: Cambridge University Press, 1987. 53-64 p.

63. Jean-Marie Lehn. Chemistry: the science and the art of manner. *Chemistry and life. The UNESCO Courier*. January-March, 2011. 7-9 p.
64. Lasagabaster D., Sierra J.M. Language attitudes in CLIL and traditional EFL classes. *International CLIL research journal*. 2015. Vol. 1. P. 4-17.
65. Lasagabaster, D. Foreign Language Competence in Content and Language Integrated Courses. *The Open Applied Linguistics Journal*. 2014. 31–42 p.
66. Lorenzo F., Casal S., Moore P. The Effects of Content and Language Integrated Learning in European Education: Key Findings from the Andalusian Bilingual Sections Evaluation Project. *Applied Linguistics*. 2012. P. 418–442.
67. Marsh D. CLIL/EMILE – The European Dimension: Actions, Trends and Foresight Potential. Bruxelles: The European Union, 2012. 400 p.
68. Marsh, D. The relevance and potential of content and language integrated learning (CLIL) for achieving MT+2 in Europe submitted to European Commission. – URL: <http://userpage.fuberlin.de/elc/bulletin/9/en/marsh.html>
69. Meyer, O. (2010). Introducing the CLIL-Pyramid: Key Strategies and Principles for CLIL Planning and Teaching. *Basic issues in EFL Teaching and Learning*. P. 295-313.
70. Zaripova R.R. Pedagogical experiment of implementing the russian-english CLIL (content and language integrated learning) model in higher education. *Modern problems of science and education*. 2014. № 6.

Tasks for exercise 1

A popular area today ... (to be) work in private companies, where computers ... (become) the basis of business. The newly-baked employee ... (get) the proud name of a sysadmin. The number of computers per employee ... (var) from 2-3 to 200-300. It all depends on the company, the scope of work. On average, the staff of system administrators ... (reache) 6-10 people.

Small businesses ... (solve) problems through outsourcing, namely, using outside specialists to solve emerging problems.

The reason for the popularity of outsourcing companies ... (to be) easy to explain. Keeping IT staff ... (to be) expensive.

Large companies ... (to be) not able to work without their information technology department. The reason ... (to be) a large amount of tasks that ... (to be) solved daily. Now, the involvement of third-party specialists ... (cost) a pretty penny. At the same time, IT departments are not sitting idle - they are loaded with an incredible amount of work, which only ..(increase) every year. IT specialists ... (entrust) with a number of “spyware” tasks - to organize video surveillance, install “spyware” software, and so on. Along with the popularity of the profession, the demands on it are growing. Not every ordinary sysadmin ... (to be) able to work quickly and produce a quality product.

Tasks for exercise 3

обладнання для обробки даних;	to figure square roots;
частини комп'ютера, які можна побачити;	to manufacture parts precise enough to build a full-sized version;
конкретні інструкції, надані програмним забезпеченням;	to perform calculations;
вводити безпосередньо з джерел;	a major advance toward modern computing;
розробити та керувати інформаційною системою комп'ютера;	to decrease the number of manual operations needed in computer -processing;
скануючий пристрій;	to make intelligent decisions;
зростаюча потреба знаходити кращі, швидші, дешевші та надійніші методи обробки даних;	specific instructions provided by software;
зміни та вдосконалення; методи обчислення та запису;	to design and operate the computer information system;
додавання, віднімання, множення і ділення;	to be input directly from sources;
ручні розрахунки;	a scanning device;
бути доступними у разі потреби;	change and improvement;
не містити двозначних термінів;	the parts of the computer that can be seen;
бути викладеним таким чином, що не залишає сумнівів щодо значення фактів;	to be stated in a way that leaves no doubts concerning the meaning of facts;
група споріднених елементів;	to contain no ambiguous terms;
основні компоненти інформаційної системи;	software programs;
обладнання введення / виведення;	a group of related elements;
програмні програми;	the major components of an information system;
бути адекватним для обчислень;	Input / output equipment;
зобразити квадратні корені;	the timeliness of information;
виготовляти деталі, достатньо точні для створення повнорозмірної версії;	to be available when needed;
виконувати розрахунки;	current information;
приймати розумні рішення;	information loses its value as it ages;
бути обробленою належним чином;	to be adequate for computation;
помилкові дані;	adding, subtracting, multiplication and division;
для повторного введення даних;	hand calculations;
своєчасність інформації;	data-processing equipment;
інформація втрачає свою цінність із віком;	calculating and recording methods
значний прогрес у напрямку сучасних обчислень;	the growing need to find better, faster, cheaper and more reliable methods of handling data;
зменшити кількість ручних операцій, необхідних в обробці комп'ютерів;	to be processed by the hardware into information;
здійснити перевірку;	accurate / error-free information;
цінність інформації;	the value of information;
точна / безпомилкова інформація;	to accomplish verification;
бути внесеним / введеним в систему;	to reenter data;
неточність;	erroneous data;
обробляти апаратним забезпеченням в інформацію;	to be inappropriately processed;
поточна інформація	to be put / be entered into the system

Tasks for exercise 4**Computers – New Era of Technologies**

A computer is a machine that can be programmed in order to fulfill definite operations automatically. Moreover it can solve a set of problems at the same time and manipulate different data. There are different types of computers: personal computers and workstations, minicomputers and mainframes, and powerful supercomputers.

The most widespread computers are personal general-purpose ones. These computers are used in schools and offices, shops and plants, and, of course, at homes. General-purpose computers consist of a set of necessary components: the central processing unit, memory, a mass storage device, and output and input devices. Nowadays a computer is an affordable way to enrich your life with modern technologies. You can browse the Internet, receive and send e-mails, create and edit documents and presentations, watch films and talk to your friends.

It is difficult to overestimate the huge advantages of computer technologies in modern life. Despite the most obvious ones like being able to store all the necessary documents in one tiny device, computers help to broaden the minds of modern society. The present-day science and production, trade, bank system and health care are impossible without them. Modern computer technologies are really useful for people's education and development. Why are computers so indispensable?

Firstly, they calculate and process all kinds of data accurately and fast. Of course, there are some mistakes and hardware problems with computer devices but almost all of them happen because of human mistake, because of flawed computer programs created by developers. Secondly, computers help to save storage place. The tons of paper documents are replaced by digital files in a computer and can be easily found. Modern computers are created to be user-friendly. You don't have to study for a long time to learn how to use a computer. A computer and the Internet give an access to various sources of information, libraries and galleries from the most distant places on our planet.

Tasks for exercise 5

HTML

HTML is the *lingua franca* for publishing hypertext on the World Wide Web. It is a non-proprietary format based upon SGML, and can be created and processed by a wide range of tools, from simple plain text editors - you type it in from scratch - to sophisticated WYSIWYG authoring tools. HTML uses tags such as <h1> and </h1> to structure text into headings, paragraphs, lists, hypertext links etc. Here is a [10-minute guide](#) for newcomers to HTML. W3C's statement of direction for HTML is given on the [HTML Activity Statement](#). See also the page on our work on the [next generation of Web forms](#), and the section on [Web history](#).

The Extensible HyperText Markup Language (XHTML™) is a family of current and future document types and modules that reproduce, subset, and extend HTML, reformulated in [XML](#) rather than SGML. XHTML Family document types are all XML-based, and ultimately are designed to work in conjunction with XML-based user agents. XHTML is the successor of HTML, and a [series of specifications](#) has been developed for XHTML. See also: [HTML and XHTML Frequently Answered Questions](#)

Джерело: <http://www.w3.org/MarkUp/MarkUp.html#historical>

View plansWEBINAR

Is your team ready to learn React?

There are a seemingly endless number of new JavaScript frameworks and libraries to pay attention to and it's often hard to decide which one is best for your project or workflow. In this on-demand webinar you'll hear from Code School experts Carlos Souza and Sergio Cruz as they compare React.js to popular alternatives like Angular and jQuery. In a pre-recorded and interactive coding demo, they'll show why it makes sense for your team to start using React.js in your front-end workflow. You'll get a first-hand look at its capabilities and explore the learning curve, performance and real-world uses.

Джерело: <https://www.javascript.com/>

User Interface

Notepad has one of the simplest user interfaces of any Internet Web authoring tools, totally uncluttered by GDI- hungry graphical button bars. Other Web tools have overly-complex interfaces that hamper your use of the software.

The menus are logically laid out, conforming to all standards in design, so you can understand them *before* you ever use Notepad. The four menus provide you with more than all the options you need to create and edit the finest HTML code.

Notepad has the same interface for all versions of Windows, so moving over to the latest version of Windows should not hamper your HTML code creation. The editing window is designed

to provide the user with the maximum view of the HTML or JavaScript code, consisting of just two simple to use scroll bars and a menu line.

Notepad also has the facility to *wrap* your HTML text over to the next line, making it easy to read and edit. This wrapping facility is available through the easy to use menus built right in to the application.

Джерело: <http://notepad.org/>

Fast, flexible coding.

Create, code, and manage dynamic websites easily with a smart, simplified coding engine. Access code hints to quickly learn and edit HTML, CSS, and other web standards. And use visual aids to reduce errors and speed up site development.

Set up to site up in fewer steps.

Get your sites up and running faster with starter templates that you can customize to build HTML emails, About pages, blogs, e-commerce pages, newsletters, and portfolios. And because Dreamweaver is part of Creative Cloud, you can quickly bring in assets from your Libraries and Adobe Stock to enhance your sites.

Джерело: <http://www.adobe.com/products/dreamweaver>

Tasks for exercise 6

<i>Component</i>	<i>Purpose</i>	<i>Language Means</i>
Introduction	Provides the background, objective(s), approach, scope and limitations	The aim of this report is .. Its objectives are...It focuses on
Main section	Expands and develops the course of project work in a logical and coherent manner	We discussed (analysed, studied, found out, examined, determined, composed, chose, created, selected, tested, etc.)
	Consider the following questions	How often do you use a computer and a mobile phone? Do you have an email address? In which social networks is you registered? Do you communicate with friends, parents, teachers in chats?
Conclusion	Summarizes and identifies the important findings and achieved results	In conclusion ... To sum up, ... They can be used for .... These results enable us to ....
Recommendations	Indicate future directions	It is recommended to ..... If you are committed to ..., you'd better ... Avoid (frames, ...) Web developers should use (choose, create, build, etc.)
References	List all Internet resources referred to in the text	e.g. https://www.nyu.edu/classes/keefe/waoe/miakotkol.pdf ; https://s-english.ru/topics/new-technologies-in-our-life ; https://reshak.ru/otvet/otvet_txt.php?otvet1=/enjoy10/images/Unit3/Progress/5 – The Web developer's resource.

Tasks for exercise 7

It's shocking that some people still wonder if computer literacy is really important in this 21st century. The fact is that the use of computers has become a way of life in the modern world and this makes it important for just about everyone to learn basic computer skills.

A few decades ago, computer use was mostly relegated to a handful of professions. Not many people owned their own computers, and most computers were used as a tool on the job. These days, there is at least one computer in every household, and most people have active accounts on Facebook or Twitter or at least an email address. Computers are ubiquitous in our society, so it stands to reason that more importance has been placed on computer literacy.

Being computer literate is important as it opens up more job opportunities, helps in staying up to date, it is a cheap way to communicate, it enhances professionalism, helps in better record keeping and makes transactions more convenient. Almost all workplaces and businesses have embraced the use of computers in one way or another meaning it is almost impossible not to encounter a computer in everyday life

Tasks for exercise 10**Follow these step-by-step instructions to create a Email account**

Step 1: Open up your internet browser and go to the Google home page:

Step 2: Click on Emails at the top right corner of the page.

Step 3: You'll now be in the 'Sign in' section. As you don't have a Google account yet, you need to create one. Click Create an account.

Step 4: To set up your new account, Google needs some information about you – first, your first and last names.

Step 5: If the email name that you requested in is not available, you'll get a message saying that somebody already has that username and offering you some alternatives.

Step 7: Once you have completed this page fully, clicking Next Step will take you to the Create Profile Page. If you don't wish to have a picture on the web, click Next Step to complete setting up your email. If you do, Click on Add Profile Photo and find a photo to add. Then click Next Step.

Step 8: You will now have set up your account. You can go straight to your inbox and get started, or you can set up a photo to show as your profile picture. Click on Add a photo to upload a photo and select a photo.

Tasks for exercise 11

Questionnaire

1. How often do you use English in everyday life?
a) constantly   b) often
c) sometimes   d) never
2. Does modern man need knowledge of English in professional activities and in everyday life?
a) yes   b) no
c) I do not know
3. How often do you read the text in English about the latest technologies, computers, the Internet?
a) constantly   b) often
c) sometimes   d) never
4. Which of the suggested texts do you read most often in English?
a) regional studies
b) interesting stories
c) popular science articles of a natural nature
d) technical texts
e) other texts
5. How often do you communicate in English about the latest technologies, social networks, etc.?
a) constantly   b) often
c) sometimes   d) never
6. How often do you communicate orally via the Internet with English-speaking interlocutors?
a) constantly   b) often
c) sometimes   d) never
7. How often do you write emails about your computer?
a) constantly   b) often
c) sometimes   d) never
8. In solving which tasks can you use English knowledge on the topic of "Modern IT technologies"?
Your answer: _____

Tasks for exercise 12, 13

Microsoft Company

Paul Allen and Bill Gates founded the (компанія) in 1975.

Microsoft is best-known American company involved in (програмне забезпечення). Microsoft's wealth and power is growing up for years. It is a giant company. Microsoft's \$25 billion market value tops that of Ford, General Motors.

Some time ago, Microsoft dominated the PC market with its-MS-DOS (операційна система), the basic software that let the computer understand your commands and carry them out, appeared in the beginning of 80s. MS-DOS ran on 90 percent of the worlds IBM and IBM-clone computers. Then, Microsoft has extended that presence with releasing of Windows, which is probably the most important and popular (операційна система) in the World. And now it dominates the market.

Firstly, Microsoft released Windows '95 in 1995. It was a (графічний інтерфейс) environment that ran on top of MS-DOS and replaced DOS in future versions. Then, Microsoft released Windows '98, Windows NT, Windows Millennium, Windows 2000 and Windows XP.

Microsoft also supplies about 50 percent of the world's(програмне забезпечення). Among them, there are three well-known Office Packs; they are also called Microsoft Office (програма) such as Excel ((база даних)), Microsoft Word ((текстовий редактор)), Access ((база даних)) and Outlook Express ((електронна пошта))- There were releases in 1997, 2000, and 2002, when appeared Microsoft Office XP. Microsoft is also in the market of (створення мереж), (мультмедіа) and even books. And as an early supporter of the Macintosh computer, Microsoft virtually owns the Mac application market.

Tasks for exercise 14**Developing of Telecommunications**

I would like to tell you about telecommunications and their developing.

We can not deny the role of telecommunications in our life. The Internet, phones, telegraph, cell phones, radio, television are all the means of communication or telecommunication. Nowadays we live in information era, when information is the key and engine of progress. Our society needs perfect means of information exchange that is why all types of telecommunication are under the permanent developing.

Currently hundreds of millions of people use wireless communication means. Cell phone is no longer a symbol of prestige but a tool, which lets to use working time more effectively. Considering that the main service of a mobile connection operator is providing high quality connection, much attention in the telecommunication market is paid to the spectrum of services that cell network subscriber may receive.

Today we can easily connect to the Internet using our cell phone or to take a picture or to take a short movie, using our video cell phone.

Late in the nineteenth century, communication facilities were augmented by a new invention — telephone. In the USA its use expanded slowly and by 1900 the American Telephone and Telegraph Company controlled 855,000 telephones.

After 1900, telephone installations extended much more rapidly in all the wealthier countries. The number of telephones in use in the world grew at almost 100 per cent per decade. But long-distance telephone services gradually developed and began to compete with telegraphic business. A greater contribution to long-range communication came with the development of wireless technology.

Before the outbreak of the First World War wireless telegraphy was established as a means of regular communication with ships at sea and provided a valuable supplement to existing telegraph lines. In the next few years the telephone systems of all the chief countries were connected with each other by radio. Far more immediate was the influence that radio had through broadcasting and by television, which followed it at an interval of about twenty-five years.

Telephones are as much a part of infrastructure of our society as roads or electricity, and competition will make them cheaper. Losses from lower prices will be countered by higher usage. Most important of all, by cutting out the need to install costly cables and microwave transmitters, the new telephones could be a boon to the remote and poor regions of the earth. Even today, half the world's population lives more than two hours away from a telephone.

Satellite phones are not going to deliver all their benefits at once.

Lots of other new communication services — on-line film libraries, personal computers that can send video-clips and sound-bites as easily as they can be used for writing letters, terrestrial mobile-telephone systems cheap enough to replace old sets — are already technically possible.

Tasks for exercise 18

Internet and Modern Life

The Internet has already entered our ordinary life. Everybody knows that the Internet is a global computer network, which embraces hundred of millions of users all over the world and helps us to communicate with each other.

The history of Internet began in the United States in 1969. It was a military experiment, designed to help to survive during a nuclear war, when everything around might be polluted by radiation and it would be dangerous to get out for any living being to get some information to anywhere. Information sent over the Internet takes the shortest and safest path available from one computer to another. Because of this, any two computers on the net will be able to stay in touch with each other as long as there is a single route between them. This technology was called packet switching.

Invention of modems, special devices allowing your computer to send the information through the telephone line, has opened doors to the Internet for millions of people.

Most of the Internet host computers are in the United States of America. It is clear that the accurate number of users can be counted fairly approximately, nobody knows exactly how many people use the Internet today, because there are hundred of millions of users and their number is growing.

Nowadays the most popular Internet service is e-mail. Most of the people use the network only for sending and receiving e-mail messages. They can do it either they are at home or in the internet clubs or at work. Other popular services are available on the Internet too. It is reading news, available on some dedicated news servers, telnet, FTP servers, etc.

In many countries, the Internet could provide businessmen with a reliable, alternative to the expensive and unreliable telecommunications systems its own system of communications. Commercial users can communicate cheaply over the Internet with the rest of the world. When they send e-mail messages, they only have to pay for phone calls to their local service providers, not for international calls around the world, when you pay a good deal of money.

But saving money is only the first step and not the last one. There is a commercial use of this network and it is drastically increasing. Now you can work through the internet, gambling and playing through the net.

Another big and serious problem of the net is control. Yes, there is no effective control in the Internet, because a huge amount of information circulating through the net. It is like a tremendous library and market together. In the future, the situation might change, but now we have what we have. It could be expressed in two words—an anarchist's dream.

Tasks for exercise 21***The Internet***

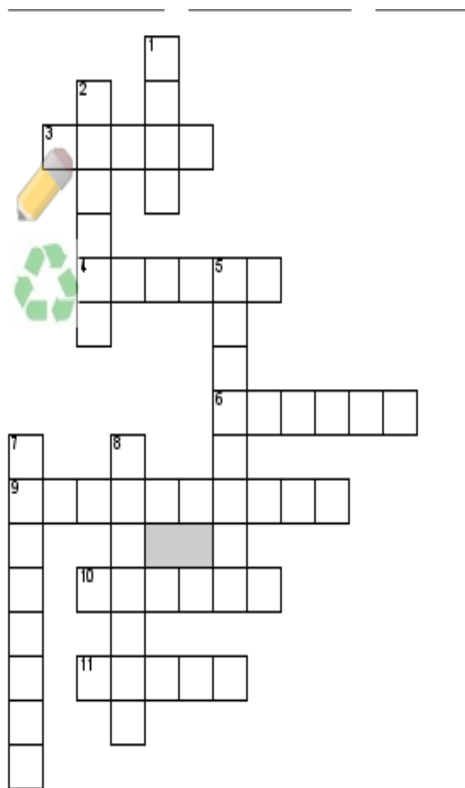
The Internet, a global computer network which embraces millions of users all over the world, began in the United States in 1969 as a military experiment. It was designed to survive a nuclear war. Information sent over the Internet takes the shortest path available from one computer to another. Because of this, any two computers on the Internet will be able to stay in touch with each other as long as there is a single route between them.

This technology is called packet switching. Owing to this technology, if some computers on the network are knocked out (by a nuclear explosion, for example), information will just route around them. One such packet-switching network already survived a war. It was the Iraq computer network, which was not knocked out during the Gulf War.

Most Internet host computers (more than 50%) are in the United States, while the rest are located in more than 100 other countries. Although the number of host computers can be counted fairly accurately, nobody knows exactly how many people use the Internet. There are millions and their number is growing by thousands each month world-wide.

The most popular Internet service is e-mail. Most of people, who have access to the Internet, use the networks only for sending and receiving e-mail messages. However, other popular services are available on the Internet: reading news, using the World Wide Web, telnet etc.

Tasks for exercise 22

Анкета на визначення ролі англомовної комунікативної компетенції у навчанні та повсякденному житті старшокласників

Просимо Вас взяти участь в нашому опитуванні. Анкета анонімна. Підкресліть будь-ласка варіанти відповіді, які відповідають вашій думці. Ми розраховуємо на Ваше співробітництво і щиро дякуємо Вам за допомогу та правдиві відповіді.

1. Як часто Вам доводиться використовувати англійську мову у побуті?

а) постійно	б) часто
в) іноді	г) ніколи
2. Як Ви вважаєте, чи потрібно сучасній людині знання англійської мови у професійній діяльності та у повсякденному житті?

а) так	б) ні
в) не знаю	
3. Чи часто Ви читаєте англійською мовою текст про новітні технології, комп'ютери, Інтернет?

а) постійно	б) часто
в) іноді	г) ніколи
4. Які із запропонованих текстів Ви найчастіше читаєте англійською мовою.

а) країнознавчу	б) цікаві історії
в) науково-популярні статті природничого характеру	г) технічні тексти
д) інші тексти	
5. Як часто Ви спілкуєтеся англійською мовою про новітні технології, соціальні мережі і т. п.?

а) постійно	б) часто
в) іноді	г) ніколи
6. Як часто Ви усно спілкуєтеся через Інтернет з англомовними співрозмовниками?

а) постійно	б) часто
в) іноді	г) ніколи
7. Як часто Ви пишите електронні листи на теми, пов'язані з комп'ютерною тематикою?

а) постійно	б) часто
в) іноді	г) ніколи
8. При розв'язанні яких завдань Вам може згодитися англомовні знання з теми «Сучасні ІТ-технології»? *Ваша відповідь:* _____
9. Який, на Ваш погляд, рівень сформованості комунікативної компетенції у старшокласників, які вивчають іноземну мову?

а) високий;	б) середній;	в) низький
-------------	--------------	------------
10. Яка Ваша думка про ефективність впровадження предметно-мовного інтегрованого навчання на уроках англійської мови?

а) позитивне;	б) нейтральне;	г) негативне
---------------	----------------	--------------

Оцінювання рівня сформованості англомовної комунікативної компетентності в учнів старшої школи

The role of the computer in our lives is currently growing from day to day. It can be explained by the fact that computers help people to do their work much more easily and quickly. Computers can be characterised, as very comfortable, reliable and accurate. The biggest advantage is the price of computers, they are quite cheap. They give people very quick and quality information, so in such a way people don't have to spend their time, turning leaves of dozens of books. Computers are easy to use, so you don't have to be a genius to be able to work on it. And even if it is hard for you to learn it, you can buy some videos and books that will help you to do it.

In today's world, computers are used nearly in all branches of industry. Even in that one that are dangerous and harmful to human health. Scientists can't imagine space research without using computers. Today computers can diagnose very severe illnesses and help to carry out operations.

Using a computer you can search something on the internet. It has many advantages. You can exchange information electronically. The Internet users can enjoy online media and they can help other people to solve their problems. It expands our knowledge and stimulates our curiosity. Using the internet, you can meet different and interesting people. The internet also informs us about new trends. It provides us the possibility to talk with our friends online. The Internet helps us to use less television and watch only those films, which we want.

The computers have some disadvantages. Computer viruses are very dangerous. Such computer viruses can delete all files that are in your computer.

But in my opinion, computers are very useful and necessary in our lives. Despite some disadvantages, I think that a computer is the very important machine. I am sure that the computers have a great influence on our lives.

1) What are advantages and disadvantages of computer nowadays?. 2) How can you operate computer? 3) What can you do with the internet? 4) Why is a computer virus dangerous?

Моніторинг сформованості англomовної комунікативної компетентності та бланк оцінювання їх сформованості у старшокласників

Учням пропонують заповнити список вияву рівня сформованості англomовної комунікативної компетентності у процесі їх роботи на уроці, а також при самостійних і домашніх роботах. Пропонується оцінити їхні вміння за вказаними нижче параметрами. Якщо у старшокласника наявна одна з перелічених особливостей (під час моніторингу), слід відзначити виявлений прояв знаком "+" у відповідному пункті.

Оцінка рівнів сформованості англomовної комунікативної компетентності старшокласників

№ з/п	Показники сформованості англomовної комунікативної компетентності старшокласників	Рівень сформованості (бали)
1.	Вміння без сторонньої допомоги знаходити потрібну інформацію в англomовному тексті	
2.	Здатність зрозуміти прочитане англійською мовою	
3.	Здатність читати і розуміти літературу країнознавчого характеру	
4.	Вести кореспонденцію із англomовним другом	
5.	Здатність передати інформацію англійською мовою (письмово)	
6.	Вміння здійснювати структуровану презентацію (письмово)	
7.	Здатність передати інформацію про ІТ-технології (усно)	
8.	Вміння чітко і зрозуміло констатувати факти з комп'ютерної сфери англійською мовою	
9.	Вміння будувати діалог англійською мовою на відповідні теми (усно)	
10.	Уміння будувати монолог англійською мовою (усно)	
11.	Знання граматичних структур, характерних для ділового стилю і технічних текстів	
12.	Знання лексики в сфері ІТ-технологій	
13.	Уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки у текстах про ІТ-технології англійською мовою	
14.	Здатність правильно артикулювати англійською мовою	
15.	Здатність зрозуміти почуте англійською мовою	
16.	Вміння виділяти головне з почутого англійською мовою	
17.	Здатність адекватно реагувати на сказане англійською мовою безпосередньо і опосередковано через телефон чи програми-месенджери	
18.	Належний рівень мотивації	
19.	Позитивне ставлення до навчання	
20.	Прагнення до самовдосконалення	
21.	Вміння і навички самостійної працювати з англійською технічною інформацією	
22.	Вміння формувати цілі, обирати методи і засоби самоосвіти	
23.	Уміння активного перенесення знань про ІТ-технології в практичне життя	
24.	Відсутність страху зробити помилку	

25.	Організованість в навчальній діяльності	
26.	Вміння швидко розв'язувати проблеми	
27.	Здатність грамотно і об'єктивно представити себе в соціальних мережах, вести електронне листування англійською мовою	
28.	Знання норм вербальної і невербальної поведінки, прийняті у діловій сфері	
29.	Знання етикету кділового спілкування	
30.	Наполегливість	
31.	Комунікабельність	
32.	Робота в команді	
33.	Акуратність	
34.	Відповідальність	
35.	Самосвідомість	
36.	Ініціативність	
37.	Креативність	
38.	Аналітичне мислення	
39.	Почуття власної гідності	
40.	Впевненість у собі	
41.	Вміння відстоювати власну позицію	
42.	Загальний показник сформованості англомовної комунікативної компетентності	

